

**'n OPVOEDKUNDIGE INTERVENSIEPROGRAM VIR VROULIKE
PLAASBEWONERS GERIG OP INKOMSTEGENERERING:
VERVAARDIGING VAN INTERIEURPRODUKTE**

Tanya du Plessis

Skripsie voorgelê as gedeeltlike nakoming van die vereistes vir die graad
Magister Verbruikerswetenskappe aan die Noordwes Universiteit

Studieleiers: Me. M.D. Venter & M. Larney

Potchefstroom

2004

DANKBETUIGINGS

Graag wil ek my opregte dank en waardering teenoor die volgende persone uitspreek vir hul bydraes tot hierdie navorsing:

- ❑ Me. M. Venter & Me. M. Larney vir hul uiters bekwame leiding, ondersteuning en geduld
- ❑ Dr. A. Kruger vir verskaffing van fondse vir die projek
- ❑ Nana Masetloa for helping with the language issues and facilitating the focus group discussions
- ❑ Die personeel van die Ferdinand Postma biblioteek vir hul vriendelike hulp en bystand
- ❑ My pa, broer en besonderse vriende vir hul getroue ondersteuning en motivering
- ❑ Ben en Nana du Toit vir hul motivering, raadgee, en luister na al die klagtes
- ❑ Michelle van der Westhuizen vir haar hulp met die laaste afronding
- ❑ The staff of Potchefstroom High School for Girls for their understanding and motivation through difficult times

TOESTEMMING VAN MEDE-OUTEURS

Ons, die mede-outeurs gee hiermee toestemming dat Tanya du Plessis die manuskrip kan voorlê en dat dit voldoen aan die vereistes wat aan 'n skripsie gestel word. Die artikel mag ook aan die redaksie van die "Journal of Family Ecology and Consumer Sciences" voorgelê word vir moontlike publikasie.

Me. M.D. Venter

Me. M. Larney

BEOOGDE TYDSKRIF EN RIGLYNE VIR OUTEURS

Journal for Family Ecology and Consumer Sciences

Slegs die artikel in die manuskrip (hoofstuk 3) sal voorgelê word aan die redaksie van die tydskrif vir moontlike publikasie.

(Riglyne vir outeurs van die betrokke tydskrif op die volgende bladsy)

Editorial policy

The Journal for Family Ecology and Consumer Sciences (JFECS) is an official publication of the South African Association of Family Ecology and Consumer Sciences (SAAFECS) with the following objectives:

- To provide a medium for reporting scientific research and knowledge pertaining to family ecology and consumer sciences
- To stimulate research and knowledge pertaining to family ecology and consumer sciences through publications of a high scientific standard and in doing so to promote these fields of study
- To benefit the family and the community by means of publications on family ecology, consumer science and related disciplines.

Manuscripts in the fields of family ecology and consumer sciences and related disciplines are welcomed:

- Articles on original research or other material dealing with research or education
- Critical reviews promoting the theory of or stimulating research in the above fields
- General articles containing new information.

Review and research articles are published in English or Afrikaans. Contributions are welcomed from both members and nonmembers of the SAAFECS.

The Editor, a member of the Scientific Editorial Committee, and at least two expert reviewers will critically assess all contributions. These assessments will be deemed strictly confidential.

View a list of referees used in assessing the scientific merit of previously published articles.

Manuscripts will be returned to the authors if major changes are required or if the style and presentation do not meet the requirements set out in these Guidelines for authors. The author/s is/are responsible for submitting the article in an acceptable form.

Submission of a manuscript implies that it is based on original research or work of the author and

that he/she holds the copyright. The JFECS has to be informed of any intention to publish the article in another journal. Once the JFECS has accepted a manuscript for publication, the author's copyright transfers to the Journal.

Authors are fully responsible for the factual accuracy of their contributions. Opinions expressed in articles are those of the authors and not the Editor of the JFECS or of the SAAFECS.

Authors have to provide a language-edited copy of the final article on disc to the Editor. A certificate to prove that a language practitioner with accreditation by the South African Translators' Institute has edited the article must accompany the final article. The cost of the language editing is for the author's account. The Editor can recommend an accredited language editor who is familiar with the technical terminology of family ecology and consumer sciences.

Publication fees are levied:

Authors pay **R40** per Journal page before the article is published on the Internet, as well as a single, nonrefundable Handling Fee of **R100** (made out to JFECS).

The cheque must accompany the **first submission** of the article.

The language used, the **number of words**, the number of paragraphs and headings all influence the number of words that makes up a page in the Journal.

A general guideline is about **800-900** words per Journal page or approximately 4000-5000 words per article.

When the article has been published in Journal format, the author will receive a computer-printed copy of the article accompanied by an invoice. The article is placed on the Internet on receipt of payment.

Accepted manuscripts are published in order of submission of final manuscripts. Publication in a volume starts at the beginning of January and ends at the end of December.

Assessment criteria for manuscripts

The following assessment criteria apply:

1. Does the manuscript deal with a subject that is important to family ecology and consumer science?
2. Is the research or review article that deals with the applied sciences of family ecology and consumer science sufficiently grounded in basic science? Will scientists who read the article recognise the value of family ecology and consumer science as applied sciences?
3. Is the presentation style scientific, and does it comply with the technical requirements of the JFECS?

The following specific criteria apply to research and review articles:

1. Are the objectives and/or hypotheses clearly stated?
2. Does the literature reviewed in the article cover the theory that supports the research

design, the results and the conclusions of the study?

3. Are the research and statistical designs clearly and concisely stated so that reliability and validity can be judged?
4. Are the findings logically presented and correctly interpreted so that the conclusions also follow logically?
5. Research for publication need not be as fully documented as the original research report from which it has been taken. However, it should be complete enough for readers to evaluate all aspects of the procedures that were followed.

Review articles:

1. Is the review topical? Does it integrate information better than other available sources? Does the information overlap with that of other review articles?
2. Is the frame of reference of the review recognisable?
3. Have all relevant studies and not only those that agree with the author's viewpoint been considered? Are the conclusions logical and objective?
4. Does the review contribute to theory and knowledge on the subject? Was the relevant literature critically and analytically studied to ensure a new synthesis?

TITEL VAN MANUSKRIP EN ADRESSE VAN OUTEURS

TITEL

'n Opvoedkundige intervensieprogram vir vroulike plaaswerkers gerig op inkomstegenerering: vervaardiging van interieurprodukte

OUTEURS

Tanya du Plessis
29 Hayle Road
Maidstone
UK
ME15 6PE
E-mail: tdp@webmail.co.za

Marietjie Venter
Departement Verbruikerswetenskappe
Noordwes Universiteit
Privaatsak X6001
Potchefstroom
2520
E-pos: vgemdv@puknet.puk.ac.za

Ment Larney
Departement Verbruikerswetenskappe
Noordwes Universiteit
Privaatsak X6001
Potchefstroom
2520
E-pos: vgeml@puknet.puk.ac.za

INHOUDSOPGAWE

Bladsy

DANKBETUIGINGS	i
TOESTEMMING VAN MEDE-OUTEURS	ii
BEOOGDE TYDSKRIF EN RIGLYNE VIR OUTEURS	iii
TITEL VAN MANUSKRIP EN ADRESSE VAN OUTEURS	vi
INHOUDSOPGAWE	vii
LYS VAN TABELLE	x
LYS VAN FIGURE	xi
LYS VAN ILLUSTRASIES	xii
ABSTRACT	xiii

HOOFSTUK 1: INLEIDING	1
1.1 INLEIDING	1
1.2 PROBLEEMSTELLING	1
1.3 NAVORSINGSDOELSTELLINGS	4
1.3.1 Algemene doelstelling	5
1.3.2 Spesifieke doelstellings	5
1.4 NAVORSINGSMETODE	5
1.5 EMPIRIESE STUDIE	6
1.5.1 Populasie	6
1.5.2 Die keuse van meetinstrumente	6
1.5.2.1 Kwantitatiewe meetinstrumente	6
1.5.2.2 Kwalitatiewe meetinstrumente	6
1.6 KONSEPTUELE RAAMWERK	7
1.7 KONSEPTE WAT VAN BELANG IS TOT DIE NAVORSING	9
1.7.1 Opvoeding	9
1.7.2 Volwasse opvoeding	9
1.7.3 Ontwikkeling	9
1.7.4 Gemeenskapsontwikkeling	10

1.7.5	Volhoubare ontwikkeling	10
1.7.6	Kapasiteitsbou	10
1.7.7	Armoede	11
1.7.8	Plaaswerker	11
1.7.9	Plaasbewoner	11
1.7.10	Vaardighede	12
1.8	HOOFSTUKINDELING	12
1.9	BYDRAE VAN DIE OUTEUR	13
1.10	SAMEVATTING	13
1.11	BIBLIOGRAFIE	14
 HOOFSTUK 2: LITERATUUROORSIG		17
2.1	INLEIDING	17
2.2	PLAASWERKERS	19
2.2.1	Omstandighede van plaaswerkers in Suid-Afrika	19
2.2.2	Vroulike plaasbewoners	21
2.3	VOLWASSE OPVOEDING	23
2.3.1	Rasionaal vir volwasse opvoeding	23
2.3.2	Volwasse opvoeding in Suid-Afrika	24
2.4	GEMEENSKAPSONTWIKKELING	26
2.4.1	Rasionaal vir gemeenskapsontwikkeling	26
2.4.2	Gemeenskapsontwikkeling in Suid-Afrika	28
2.4.3	Gemeenskapsontwikkeling: volhoubare ontwikkeling en kapasiteitsbou	29
2.5	VROUE	31
2.6	INKOMSTEGENERERINGSPROJEKTE	32
2.7	INTERVENSIENAVORSING	35
2.8	SAMEVATTING	38
2.9	BIBLIOGRAFIE	39

CHAPTER 3: ARTICLE	45
OPSOMMING	46
ABSTRACT	48
INTRODUCTION	49
OBJECTIVES	52
METHODOLOGY	52
Conceptual framework	52
Method and procedure	55
Population and implementing the program	56
Motivation	57
Reliability and validity	59
RESULTS	59
Statistical analyses	60
Findings: The effect size	61
<i>Increase in skills of the respondents</i>	61
<i>Increase in skills of the different tests</i>	63
<i>Reliability of the evaluation of the assessors</i>	64
Findings: Quality of products	65
Findings: Focus group discussions	67
CONCLUSION	69
REFERENCES	70

HOOFSTUK 4: SAMEVATTING, GEVOLGTREKKING EN

AANBEVELINGS	73
4.1 INLEIDING	73
4.2 SAMEVATTING	73
4.3 NAVORSINGSRESULTATE	74
4.4 AANBEVELINGS	76
4.4.1 Programspesifieke aanbevelings	76
4.4.2 Algemene aanbevelings	77
4.5 GEVOLGTREKKING	78

LIST OF TABLES

Bladsy

Table 1: Effect size for the increase in skills per respondent	61
Table 2: Effect size for average increase in skills for the different tests	63
Table 3: Effect size between assessors per test	64
Table 4: Average percentage obtained by respondents for products made	66
Table 5: Positive and negative comments from the focus group discussion	68

LYS VAN FIGURE

Bladsy

Figuur 1: Konseptuele raamwerk van die impak van die intervensieprogram op vroulike plaaswerkers	8
Figure 1: Framework of impact of intervention program on female farm dwellers	54
Figure 2: Effect size for the increase in skills per respondent	62
Figure 3: Effect size for average increase in skills for the different tests	64
Figure 4: Effect size between assessors per test	65
Figure 5: Average percentage obtained by respondents for products made	66

LIST OF ILLUSTRATIONS

Bladsy

Illustration 1: Textile painting on a tray cloth	53
Illustration 2: Creating tea nets with weaving techniques	58
Illustration 3: Displaying products at the prize giving function	58

ABSTRACT

Poverty is a reality facing farm workers in South Africa. These communities are characterized by extreme poverty with the women facing the worst conditions. One of the main causes of poverty in these communities is illiteracy and the lack of skills to generate an income to provide in their basic needs.

The general objective of this study was to use an educational intervention program to develop the practical skills of female farm dwellers and to make them aware of how the skills could possibly be used to generate a second income which could lead to an improvement in their living conditions. The specific objectives were to plan and develop an educational intervention program, to implement the program to develop the female farm dwellers' practical skills and to make recommendations on how the female farm dwellers can possibly use their acquired skills to generate a second income.

The research strategy included an in depth literature study on poverty, farm workers, adult education, community development, capacity building, income generation and intervention research. A conceptual framework was developed from the obtained literature. Data was obtained using both qualitative and quantitative methods: the development in skills of the respondents was measured using nine practical pre-and post-tests. The products of the respondents were evaluated by two assessors to determine if the quality was satisfactory to possibly sell. Structured focus group discussions were conducted to evaluate the presentation of the program.

The conclusion can be made that the practical skills of the women were developed, but the products were not of sufficient quality to sell for income generation purposes. It is recommended that the women practice these skills to produce products of sufficient quality to sell.

HOOFSTUK 1

INLEIDING

1.1 INLEIDING

Navorsing is uitgevoer oor die implementering van 'n opvoedkundige intervensieprogram vir swart plaaswerkervroue, met die doel om basiese vaardighede te ontwikkel. Hierdie vaardighede kan moonlik later aangewend word vir inkomstegenerering om die probleem van armoede onder plaaswerkers te help verlig.

Die probleemstelling, doel en navorsingsmetode word vervolgens bespreek, en belangrike konsepte word gedefinieer.

1.2 PROBLEEMSTELLING

Tydens die eerste demokratiese verkiesing in 1994 het plaaswerkers volgens Naidoo (1997:27) gestem vir 'n verandering in hul werk- en leeftoestande. Drie jaar later ervaar hulle dat baie min verander het. Hulle leef vandag steeds in armoede.

Armoede is 'n realiteit in die meeste minderbevooregte gemeenskappe in Suid-Afrika, en veral die landelike gebiede waar driekwart van alle huishoudings onder die broodlyn lewe (Kotzé, 1994:21). Ongeveer een miljoen mense is afhanklik van plaaswerk vir ten minste 'n deel van hul inkomste. Ontwikkelingsindikatore reflekteer die armoede van plaaswerkers soos volg: gemiddelde inkomste is in die omgewing van R400 tot R600 per maand, min plaaswerkers het toegang tot voldoende behuising en sanitasie, en 'n derde het geen formele opvoeding nie

(Hall, 2001:98). Volgens Naidoo (1997:27) bestaan daar geen twyfel dat plaaswerkers van die swaks betaalde werkers in die land is nie.

Op 27 Junie 1996 het honderde vroue vanuit verskeie dele van Suid-Afrika bymekaargekom om die eerste Vroue op Plase Kongres by te woon. Sommige van die probleme wat deur die vroue by die werkswinkels geïdentifiseer is, is:

- Werkstoestande - lae loon, lang werksure, willekeurige afdankings, werkloosheid, gebrek aan vaardighede;
- Leefstoestande - geen lopende water, min gesondheidsfasiliteite, swak behuising;
- Oorlewing - afhanklik van mans vir geld, fisiese en seksuele aanranding en gebrek aan toegang tot grond (Telela, 1996:57).

Volgens Telela (1996:58) is leefstoestande op plase in Suid Afrika oor die algemeen swak. Gesinne ondervind ekstreme geldelike armoede. Hulle lae status veroorsaak dat hulle min of geen beheer oor hul leefstoestande het nie, en hul behuising, water en toegang tot gesondheids- en opvoedingsfasiliteite is in die hande van die plaaseienaars. Alhoewel die toestande 'n impak op die hele gesin het, is dit die vrou as tuisteskepper wat die las moet dra. Vroue op plase is dikwels ook slagoffers van alkoholmisbruik, fisiese aanranding by die huis, oorbewoning en geweld, wat hulle onder geweldige sielkundige stres plaas (Telela, 1996:58).

Indien die vroue ook as plaasarbeiders werk, ondervind hulle volgens Naidoo (1997:27) steeds baie probleme. Salarisse word bepaal deur geslags- en werksklassifikasie. Terwyl mans permanent aangestel word as plaaswerkers, word die vroue dikwels gebruik as seisoenwerkers en kry hulle 'n "baie kleiner salaris". Vroue het oor die algemeen ook geen geskrewe werkskontrakte en pensioenvoordele nie. Wanneer manswerkers afgedank word, verloor die vroue outomaties ook hul werk en huis (Telela, 1996:56). Hierdie toestande het tot en

met die instelling van die nuwe Wet op Basiese Diensvoorwaardes aan die einde van 2002 algemeen plaasgevind. Die Wet op Basiese diensvoorwaardes is einde 2002 aangevul met bepalings wat spesifiek van toepassing is op plaaswerkers (Jordaan, 2003:14). Volgens Gibbs (2003:46) het die situasie van vroulike plaasbewoners egter nog geensins verander nie. Vroulike plaasbewoners se behuising is steeds afhanklik van hulle mans se kontrakte (Gibbs, 2003:47).

Friedman (1989:24) meen dat sommige voorstanders van menslike ontwikkeling glo dat daar 'n goeie kans bestaan dat landelike vroue uit armoede kan ontsnap as hulle die geleentheid gegun word om ten volle deel te neem aan 'n proses van ontwikkeling, wat onder andere behels om self besluite te neem oor watter ontwikkelingsintervensies moet plaasvind en hoe behoeftes bevredig gaan word.

In die THUSA-studie (Transition and Health during Urbanisation of South Africa) deur Vorster et al. (2000), is plaaswerkers in die Noordwesprovinsie geïdentifiseer as 'n kwesbare groep wat betref hul voedingstatus, fisiese en geestelike gesondheid. Die groep het ook 'n baie lae inkomste en hoë geboortesyfer, asook baie afhanklikes wat met 'n baie klein begroting moet klaarkom. Uit die THUSA-studie het die FLAGH-studie (Farm Labour, Agricultural and General Health) ontstaan wat onder andere poog om armoede onder plaaswerkers te verlaag, sowel as om die lewenskwaliteit van plaaswerkers te verhoog deur middel van intervensienavorsing. Die Verbruikerswetenskappe-navorsingsgroep se deelname in die FLAGH-studie is in die volgende vyf fases verdeel:

1. 'n Deeglike situasie-analise van die vroulike plaasbewoners se huidige bestuurspraktyke rakende hul klere, tyd en finansiële hulpbronne.
2. Ontwerp van opvoedkundige intervensieprogramme vir die vroulike plaasbewoners deur die data in fase een te gebruik.
3. Implementering van die intervensieprogramme.
4. Evaluering van die proses en impak van die intervensieprogramme.

5. Aanpassing van die intervensieprogramme volgens evaluering in fase vier.

Hierdie betrokke studie het deel uitgemaak van die FLAGH-studie in fases twee tot vier, waar 'n opvoedkundige intervensieprogram ontwikkel, geïmplementeer en geëvalueer is.

Ter samevatting is armoede onder swart plaaswerkers dus 'n realiteit wat veroorsaak dat baie gesinne onder die broodlyn lewe. Veral die vroue verdien 'n klein, of geen salaris om in al hul behoeftes te voorsien. Swart vroulike plaasbewoners word beperk deur hul leeftoestande wat veroorsaak dat hulle nie in hul of hul gesin se basiese behoeftes kan voorsien nie. Dit het waarskynlik ook 'n negatiewe invloed op hul lewenskwaliteit.

Die volgende navorsingsvrae ontstaan op grond van bogenoemde uiteensetting van die navorsingsprobleem:

- Hoe kan vroulike plaasbewoners se inkomste verhoog word om in hul basiese behoeftes te voorsien?
- Hoe kan die vroue se leefomstandighede verbeter word, en kan hulle onafhanklike individue in die samelewing word?
- Watter opleiding aan vroulike plaasbewoners is nodig sodat hulle in staat gestel kan word om self beheer oor hul omstandighede te neem, en om hul algemene opvoedingspeil te verhoog?

Gegronde op hierdie navorsingsvrae word sekere doelstellings vir die navorsing geïdentifiseer in die volgende afdeling.

1.3 NAVORSINGSDOELSTELLINGS

Die navorsingsdoelstellings kan verdeel word in 'n algemene en 'n stel spesifieke doelstellings:

1.3.1 Algemene doelstelling

Die algemene doelstelling is om deur middel van 'n opvoedkundige intervensieprogram vaardighede by swart vroulike plaasbewoners te ontwikkel wat hulle moontlik in die toekoms in staat sal stel om 'n bykomende inkomste te genereer en daardeur moontlik hul leeftoestande te verbeter.

1.3.2 Spesifieke doelstellings

Die algemene doelstelling, soos hierbo uiteengesit, sal bereik word deur die volgende spesifieke doelstellings:

- Om 'n opvoedkundige intervensieprogram wat die vroulike plaasbewoners se praktiese vaardighede sal ontwikkel saam te stel.
- Om die opvoedkundige intervensieprogram te implementeer om vroulike plaasbewoners se praktiese vaardighede te ontwikkel.
- Om aanbevelings te maak oor hoe die vroulike plaasbewoners hul ontwikkelde vaardighede kan benut om moontlik 'n tweede inkomste te genereer.

1.4 NAVORSINGSMETODE

Die proses van intervensienavorsing volgens Rothman en Thomas (1994:27-43) is gevolg. Die proses bestaan uit die volgende vier fases:

1. 'n Literatuurstudie oor armoede en die moontlike oplossing wat gemeenskapsontwikkeling, volwasse opvoeding, kapasiteitsbou en inkomstegenerering kan bied.
2. Die ontwikkeling van 'n opvoedkundige intervensieprogram om vaardighede by plaaswerkervroue te ontwikkel met die oog op moontlike inkomstegenerering.

3. Die implementering van die opvoedkundige intervensieprogram tydens 'n ses wekelange kursus.
4. Die evaluering van die intervensieprogram om nodige aanpassings te identifiseer en aanbevelings te maak.

1.5 EMPIRIESE STUDIE

1.5.1 Populasie

Die populasie vir die studie het bestaan uit 20 swart plaaswerkersvroue met ouderdomme wat gewissel het van 15 jaar tot 55 jaar. Die vroue was semi-geletterd en werkloos, en was afkomstig van twee plase in die Rysmierbultdistrik in die Noordwesprovinsie.

1.5.2 Die keuse van meetinstrumente

Beide kwantitatiewe en kwalitatiewe meetinstrumente is gebruik in die studie.

1.5.2.1 *Kwantitatiewe meetinstrumente*

Praktiese voor- en natoetse is gebruik om respondente se vordering in vaardigheid te meet. Die toetse is deur twee assessesders nagesien om betroubaarheid te verseker. Respondente se artikels is ook geëvalueer deur dieselfde twee assessesders.

1.5.2.2 *Kwalitatiewe meetinstrumente*

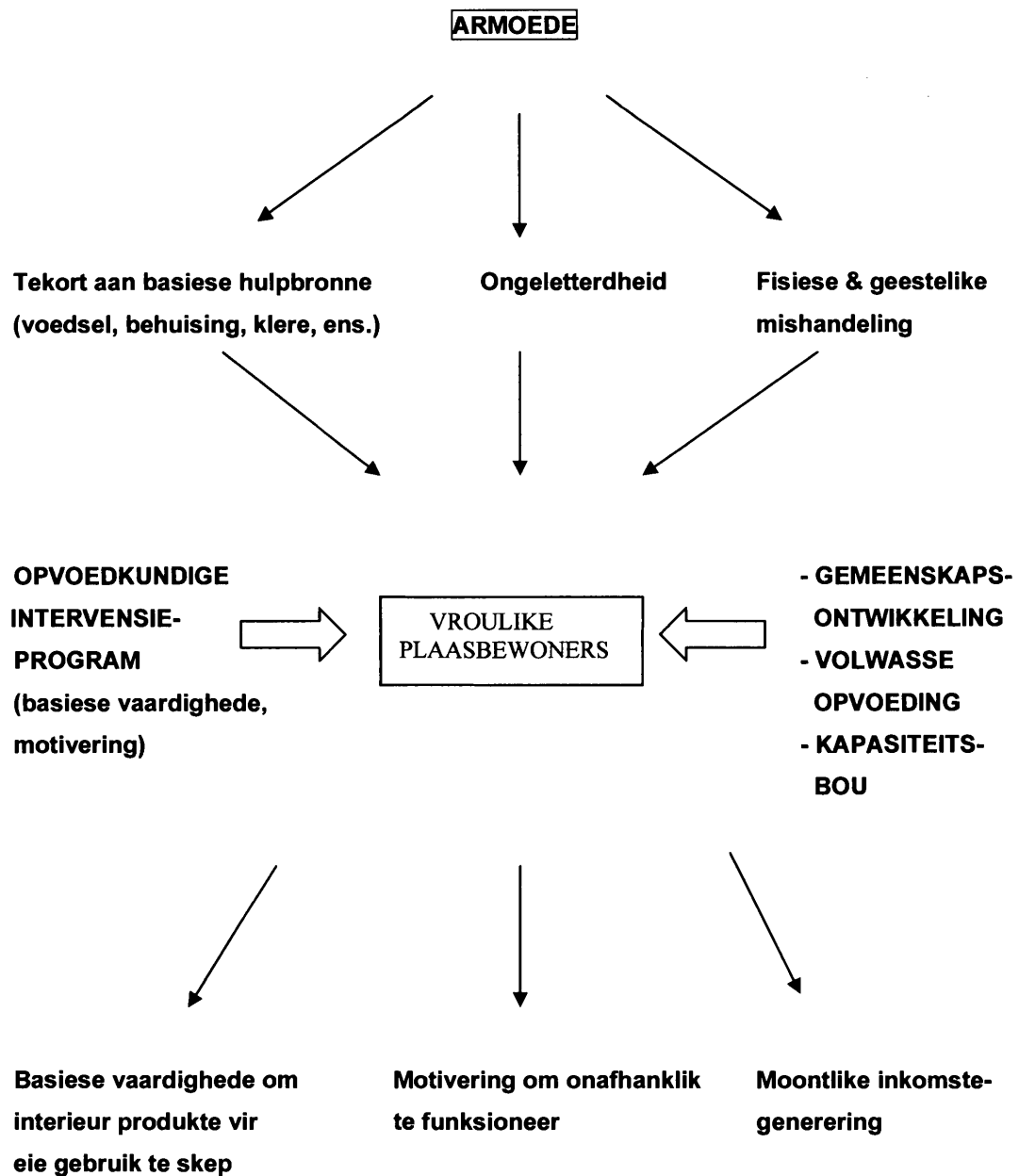
Gestruktureerde fokusgroepbesprekings is deur 'n opgeleide onderhoudvoerder

gelei om te bepaal of die program 'n sukses was en om tekortkominge uit te wys wat reggestel kan word vir toekomstige implementering van die program.

1.6 KONSEPTUELE RAAMWERK

'n Konseptuele raamwerk is saamgestel uit die literatuur en word vervolgens saamgevat.

Die grootste probleem wat vroulike plaasbewoners in die gesig staar is armoede (Sotshongaye & Moller, 2000:117). Armoede veroorsaak baie ander probleme, soos 'n tekort aan basiese hulpbronne (voedsel, behuising, klere, ensovoorts), ongeletterdheid, en fisiese en geestelike mishandeling by die huis (Telela, 1996:57). Hierdie probleme lei daartoe dat die vroue onder baie slegte omstandighede moet oorleef en 'n bestaan moet voer. Die probleem van armoede kan moontlik verlig word deur die toepassing van volwasse opvoeding (Zaaiman, 1991:65), gemeenskapsontwikkeling (Warburton, 1998:20) en kapasiteitsbou (Sekwati et al., 2001:23) in die vorm van 'n opvoedkundige intervensieprogram waar die vroue se basiese vaardighede ontwikkel word. Hierdie basiese vaardighede kan gebruik word om interieurprodukte te vervaardig wat in die huis gebruik kan word wat hulle motiveer om meer onafhanklik te funksioneer, deurdat hulle nou oor vaardighede beskik wat hulle kan gebruik om moontlik 'n inkomste te kan verdien. Die konseptuele raamwerk word saamgevat in Figuur 1.

Figuur 1: Konseptuele raamwerk van die impak van die intervensieprogram op vroulike plaaswerkers (Sotshongaye & Moller, 2000:117; Telela, 1996:57; Zaiman, 1991:65; Warburton, 1998:20; Sekwati et al., 2001:23)

1.7 KONSEPTE WAT VAN BELANG IS VIR DIE NAVORSING

1.7.1 Opvoeding

Opvoeding is 'n leerproses waar leerders as persone ontwikkel word (Jarvis, 1995:20). Opvoeding kan formeel of nie-formeel plaasvind. Jarvis (1995:17) definieer *formele opvoeding* as die primêre opvoeding in 'n kleuterskool, sekondêre opvoeding in skole en dan ook tersiêre opvoeding by universiteite en kolleges. *Nie-formele opvoeding* word deur NEPI (1992:8) beskryf as opvoedkundige aktiwiteite wat beplan word vir volwassenes, en wat plaasvind buite die formele sisteem van skole en tersiêre inrigtings en nie noodwendig lei tot formele sertifikasie nie.

1.7.2 Volwasse opvoeding

Volwasse opvoeding verwys volgens Lakin (1997:7) na alle vorme van georganiseerde opvoeding en opleiding wat voorsien in die basiese leerbehoeftes van volwassenes, insluitende geletterdheid, algemene kennis, vaardighede, waardes en houdings wat hul verkry om te oorleef, hul kapasiteit te ontwikkel, met waardigheid te leef en werk, hul lewenskwaliteit verhoog, ingeligte besluite te neem en ook om volgehoue leer laat plaasvind.

1.7.3 Ontwikkeling

Die konsep *ontwikkeling* kan geformuleer word na aanleiding van behoeftes, 'n begeerte om oor 'n ander standaard van leefwyse te beskik, of die moontlikheid om na 'n vorige toestand van 'n beter standaard terug te keer. 'n Aspek wat sterk na vore kom is om werk te hê, dus geld te verdien om noodsaaklikhede te koop om 'n standaard lewenskwaliteit te handhaaf (Coetzee, 2001:19). Volgens Beukes en Coetzee (1992:11) kan die term "ontwikkeling" toegepas word op alle dimensies van die menslike bestaan, insluitende politiek, ekonomie, kultuur,

tegnologie en sosiale verhoudinge. Die dimensie wat egter die meeste aandag kry, het te doen met 'n verhoging in individue en gemeenskappe se kanse op 'n beter lewe.

1.7.4 Gemeenskapsontwikkeling

Volgens Kamper (1997:53) kan die kern van gemeenskapsontwikkeling saamgevat word as “hulp tot selfhelp”, en impliseer dit dat deelnemers nuwe kennis en vaardighede verkry. Lombard et al. (1991:123) definieer gemeenskapsontwikkeling as 'n proses, 'n metode, 'n program of 'n beweging wat ten doel het om gemeenskappe aan te moedig om betrokke te raak by die verbetering en bestuur van hul eie lewensomstandighede op alle ontwikkelingsterreine.

1.7.5 Volhoubare ontwikkeling

Volhoubare ontwikkeling dui volgens de Beer en Swanepoel (1999:xii) op die gebruik van hulpbronne tot die voordeel van mense, maar om steeds hulpbronne beskikbaar gehou word vir toekomstige generasies. Wat, volgens Boersema et al. (1991:90) veral van belang is, is die ontwikkeling van plaaslike organisatoriese en institusionele kapasiteit om gemeenskappe in staat te stel om selfgeïnisieerde programme wat gebaseer is op ingeligte besluitneming, demokratiese organisasie en omgewingsbeginsels, te fasiliteer en te implementeer.

1.7.6 Kapasiteitsbou

Kapasiteitsbou is volgens Warburton (1991:25) opleiding en ander metodes om mense te help om hul selfvertroue en vaardighede te verbeter om hul doel te

bereik, en dui dus op 'n vermoë om iets te kan doen. Die komponente van kapasiteitsbou sluit volgens September (1995:8) die volgende in:

- Die kapasiteit om deel te neem aan besluitneming.
- Die kapasiteit om 'n bydrae te lewer.
- Opvoeding en opleiding.
- Institusionele ontwikkeling.
- Hulpbronne.

1.7.7 Armoede

Armoede kan onderverdeel word in absolute armoede en relatiewe armoede. *Absolute armoede* dui daarop dat 'n individu so arm is dat sy volgende maaltyd die verskil tussen lewe en dood kan beteken. *Relatiewe armoede* is die uitdrukking van armoede van een entiteit in verhouding tot 'n ander entiteit, byvoorbeeld Lesotho is arm in vergelyking met Suid-Afrika, maar Suid-Afrika is arm in vergelyking met Amerika. Hoewel daar dus in basiese behoeftes voorsien word, word benadeling steeds ervaar wat betref die sosiale omgewing (De Beer & Swanepoel, 2000:2).

1.7.8 Plaaswerker

Dit is 'n werknemer wat hoofsaaklik aangestel is in verband met plaasaktiwiteite en sluit in werkers wat volledig of gedeeltelik huistake verrig in 'n huis op 'n plaas (Government Gazette, 1997).

1.7.9 Plaasbewoner

Vir die doel van hierdie studie word 'n plaasbewoner beskou as 'n persoon wat op 'n plaas woon en nie voltyds aangestel is as werker nie, maar moontlik tydens hoogseisoen kontrakwerk kan verrig. Die persoon is dus die meeste van die tyd werkloos.

1.7.10 Vaardighede

Vaardighede verwys na die vermoë om spesifieke handeling te kan doen, byvoorbeeld die vermoë om goed te kan kommunikeer (De Beer & Swanepoel, 1999:12).

1.8 HOOFSTUKINDELING

Hierdie skripsie word aangebied in artikelformaat, met die volgende hoofstukindeling:

Hoofstuk 1: Inleiding

In die inleiding tot die navorsing word die probleemstelling, doelstellings, navorsingsontwerp, empiriese studie, konseptuele raamwerk en belangrike konsepte van die navorsing in hierdie hoofstuk uiteengesit.

Hoofstuk 2: Literatuurstudie

In die hoofstuk word 'n teoretiese agtergrond aangebied oor armoede, plaaswerkers, vroue en die moontlike oplossing wat volwasse opvoeding, gemeenskapsontwikkeling en inkomstegenereringsprojekte bied.

Hoofstuk 3: Wetenskaplike artikel

Hierdie hoofstuk bevat 'n wetenskaplike artikel wat alle aspekte van die navorsing saamvat en die resultate van die ondersoek uiteensit.

Hoofstuk 4: Gevolgtrekkings en aanbevelings

In die hoofstuk word 'n samevatting gegee van die resultate, met die moontlike implikasies daarvan. Aanbevelings word gemaak vir toekomstige herhaling van die navorsing.

1.9 BYDRAE VAN DIE OUTEUR

Hiermee verklaar ek plegtig dat ek onafhanklik die skripsie geskryf het met die ondersteuning van my twee studieleiers mev. Venter en mev. Larney. My rol was as volg:

1. Ontwikkeling van 'n opvoedkundige intervensieprogram
2. Implementering van die intervensieprogram
3. Ontwerp van alle evalueringsmateriaal
4. Evaluering van die program
5. Statistiese verwerking van die data
6. Interpretering van die data
7. Samevatting van die navorsing in hierdie skripsie

1.9 SAMEVATTING

In hierdie hoofstuk is die probleemstelling van en motivering vir die ondersoek bespreek. Die algemene en spesifieke doel van die ondersoek is geformuleer, belangrike konsepte is bespreek en 'n kort vooruitskouing is gegee.

1.10 BIBLIOGRAFIE

BEUKES, E.P. & COETZEE, S.F. 1992. The need for a developmental state in South Africa (*In Styger, P. & Cameron, M., ed. Development in Transition: Opportunities and challenges for NGO's in South Africa. Pretoria: The development society of Southern Africa. 431p.*)

BOERSEMA, N.; BARENDSE, E.; HUGGINS, G. & VAN DER MERWE, E.C. 1991. Community-based development: alternative approaches? Pretoria: Social Dynamics. 96p.

COETZEE, C.J. 2001. Communities speak: An empirical study of the perceptions of communities-in-development (*In Marais, H.C.; Muthien, Y.; Jansen van Rensburg, N.S.; Maaga, M.P.; De Wet, G.F. & Coetzee, C.J., ed. Sustainable social development. Pretoria: Network Publishers. 457p.*)

DE BEER, F. & SWANEPOEL, H. 1999. Training for development: a manual for student trainers. Durban: International Thomson Publishing (Southern Africa)(Pty) Ltd. 100p.

DE BEER, F. & SWANEPOEL, H. 2000. Introduction to development studies. Cape Town: Oxford University Press. 286p.

FRIEDMAN, M. 1989. Gender and development: literature review. Institute of Natural Resources, Occasional Paper no. 23. Pietermaritzburg: University of Natal.

GIBBS, T. 2003. South Africa's forgotten workers. *South African labour bulletin*, 27(2):46-48, Apr.

GOVERNMENT GAZETTE. 1995. *Rural development strategy of the government of National Unity*. Pretoria: Government Printer.

HALL, R. 2001. Farm workers versus the world market. *Agenda*, (48):98-101.

JARVIS, P. 1995. *Adult and continuing education*. London: Routledge. 302p.

JORDAAN, B. 2003. Lone-wet se byt nie só erg. *Landbouweekblad*, (1314):14, Aug.

KAMPER, G.D. 1997. Gemeenskapsontwikkeling en onderwysvoorsiening – 'n kursoriese verbandlegging. *Educare*, 26(1,2):46-55.

LAKIN, M. 1997. *Adult education in a polarizing world*. Paris: Unesco. 48p.

LOMBARD, A.; WEYERS, M.L. & SCHOEMAN, J.H. 1991. *Gemeenskapswerk en gemeenskapsontwikkeling. Perspektiewe op mensontwikkeling*. Durban: Colorgraphic. 341p.

NAIDOO, L. 1997. Paper rights: organising farmworkers. *South African labour bulletin*, 21(4):27-30, Aug.

NEPI (National Education Policy Investigation). 1992. *Adult education*. Cape Town: Oxford University Press/NECC. 76p.

ROTHMAN, J. & THOMAS, E.J. 1994. *Intervension research: Design and development for human service*. New York: Haworth. 476p.

SEKWATI, W.; HIRSCHOWITZ, R. & ORKIN, F.M. 2001. *Measuring development: baseline statistics* (In Marais, H.C.; Muthien, Y.; Jansen van

Rensburg, N.S.; Maaga, M.P.; De Wet, G.F. & Coetzee, C.J., ed. Sustainable social development, Pretoria: Network Publishers. 456p.)

SEPTEMBER, C. 1995. Capacity building in the RDP not just an afterthought. *Human resource management*, 11(1):8-12, Feb.

SOTSHONGAYE, A. & MOLLER, V. 2000. 'We want to live a better life like other people': self-assessed development needs of rural women in Ndwedwe, KwaZule-Natal. *Development South Africa*, 17(1)117-134, Mar.

TELELA, R. 1996. Women on farms: challenging servitude in their own name. *Agenda*, (31):56-60.

VORSTER, H.H.; WISSING, M.P.; VENTER, C.S.; KRUGER, H.S.; KRUGER, A.; MALAN, N.T.; DE RIDDER, J.H.; VELDMAN, F.J.; STEYN, H.S.; MARGETTS, B.M.; MACINTYRE, U. 2000. The impact of urbanization on physical and mental health of Africans in the North West Province of South Africa: the THUSA-study. *South African journal of science*, 96:505-514.

WARBURTON, D. 1998. Community & sustainable development. London: Earthscan Publications Ltd. 248p.

ZAAIMAN, D. 1991. Taking stock of illiteracy. *South African panorama*, 36(3):64-69, May.

HOOFSTUK 2

LITERATUUROORSIG

2.1 INLEIDING

Gedurende 1993 is daar aangetoon dat 50% van die bevolking in Suid-Afrika as arm beskou kan word, en dat die gaping tussen ryk en arm van die grootste ter wêreld is. Hierdie hoë vlakke van armoede en ongelykheid het die lewenstandaard, ekonomiese groei en die vlakke van misdaad en sosiale stabiliteit beïnvloed (Pillay, 2000:ix). In 1999 het Nelson Mandela in 'n toespraak armoede in Afrika beskryf as die "nommer een probleem wat die wêreld in die gesig staar" (Mustapha, 2000:25). Suid-Afrika is volgens Lombard et al. (1991:1) hoofsaaklik 'n ontwikkelende land wat gekenmerk word deur 'n multikulturele bevolking, verskillende waarde- en normestelsels, wat duidelike tekens van lae ekonomiese groei, werkloosheid en armoede toon. De Beer en Swanepoel (1999:16) meen werkloosheid is beide 'n oorsaak en gevolg van armoede: 'n oorsaak aangesien 'n persoon sonder werk geen inkomste het en nie kan betaal vir voldoende behuising, voedsel, mediese sorg en opvoeding nie; en 'n gevolg omdat swak gesondheid as gevolg van wanvoeding, swak behuising en onvoldoende opvoeding 'n persoon verhinder om 'n goeie werk te kry en te behou. Arm Suid-Afrikaners verstaan volgens Wilkins (1998:3) die begrip "armoede" as om uitgesluit uit die gemeenskaps te wees, om onseker te wees oor beskikbaarheid van voedsel, as oorbewoning in huise, as gebruike van onveilige en oneffektiewe vorme van energie, as 'n tekort aan goedbetaalde werke en as fragmentering van die gesin.

Die meeste arm gesinne leef in landelike areas, 50% van die Suid-Afrikaanse bevolking is arm, en die landelike areas huisves 72% van die totale arm bevolking (Serumaga-Zaka & Naudé, 2002:560). Armoede is oneweredig

versprei onder die nege provinsies in Suid-Afrika. Armoedesyfers ten opsigte van die totale bevolking is die hoogste vir die Oos-Kaap (71%), Vrystaat (63%), Noordwes (62%), Limpopo (59%) en Mpumalanga (57%); en die laagste vir Gauteng (17%) en die Wes-Kaap (28%) (Serumaga-Zaka & Naudé, 2002:561). Daar bestaan 'n baie sterk korrelasie tussen opvoedingsvlak en lewenstandaard: die armoedesyfers onder mense met geen opvoeding nie is 69%, in vergelyking met 54% onder mense met primêre opvoeding, 24% onder mense met sekondêre opvoeding, en 3% onder mense met tersiêre opvoeding. Armoede en werkloosheid toon ook 'n noue verband: 55% mense van arm huishoudings is werkloos, in vergelyking met 14% van nie-arm huishoudings (Serumaga-Zaka & Naudé, 2002:561). Serumaga-Zaka en Naudé (2002:561) onderskei basies ses kategorieë van werklose armes:

- ❑ Swak opgeleide landelike werkloses (28%)
- ❑ Swak opgevoede stedelike werkloses (13%)
- ❑ Jong werkloses met geen werksondervinding (36%)
- ❑ Langtermyn werkloses met geen werksondervinding (6%)
- ❑ Dié met werksondervinding en bietjie opvoeding (15%)
- ❑ Hoogs opgevoede werklose armes (1%).

Volgens die Suid-Afrikaanse Grondwet van 1996 is plaaslike owerhede hoofsaaklik verantwoordelik vir anti-armoede strategieë deur hul voorsiening van opvoeding, gesondheids- en maatskaplike dienste. In 'n studie is gevind dat die armoedesyfer in die Noordwesprovinsie van die hoogste in Suid-Afrika is (Serumaga-Zake & Naudé, 2002:561). Elke jaar migreer ongeveer 700 000 mense van die landelike areas na stede in Suid-Afrika op soek na 'n geleentheid vir 'n beter lewe. Volgens Tosterud (1996:35) is dit noodsaaklik om ekonomiese geleenthede in landelike areas en gemeenskappe vir ekonomiese groei en vordering in Suid-Afrika te skep. Alhoewel Suid-Afrika, volgens May (2000:2), in die laaste dekade 'n dramatiese ekonomiese, sosiale en politiese verandering ondergaan het, word armoede en ongelykheid steeds bevorder deur baie van die distorsies en dinamiek as gevolg van apartheid.

Plaaswerkers in Suid-Afrika ervaar armoede as 'n baie groot probleem en hul lewensomstandighede word drasties hierdeur beïnvloed. Die omstandighede van plaaswerkers in Suid-Afrika word vervolgens bespreek.

2.2 PLAASWERKERS

2.2.1 Omstandighede van plaaswerkers in Suid-Afrika

Werkloosheid is 'n groot bydraende faktor tot armoede en neig om die hoogste te wees onder swart mense in landelike areas, onder vroue en jong mense, en onder dié met geen vorige werksondervinding nie (Wilkins, 1998:14). Baie, indien nie die meeste nie, landelike huishoudings in Afrika is afhanklik van die beperkte inkomste van manlike, landelike werknemers (DBSA, 1991:6). Volgens Sotshongaye en Moller (2000:117) dra landelike mense, en veral vroue in besonder, die grootste las van armoede in Suid-Afrika. Oudpresident Mandela (Government Gazette, 1995:5) meen dat indien die ongelykhede en defekte van die verlede verander kan word, landelike areas produktief en volhoubaar kan word. Volgens Kotzé (1994:23) moet ontwikkeling en opleiding van menslike potensiaal op plase onmiddellike aandag kry om sodoende die lewenskwaliteit en lewenstandaard van die plaaswerkersgemeenskap te verbeter, om 'n produktiewe gemotiveerde werksmag te verseker wat bydra tot 'n effektiewe en produktiewe landbousektor.

Hoë vlakke van armoede kom voor in landelike areas, en plaaswerkers is volgens Wilkins (1998:13) van die armste huishoudings in die land. Volgens May et al. (2000:30) kan armoede in Suid-Afrika verdeel word in 70% in landelike areas, teenoor 30% in stedelike areas. Die gemiddelde inkomste van plaaswerkers was vir lank ver onder die minimum leefvlak. Werkers se opvoedkundige kwalifikasies is laag, hulle het min ander hulpbronne, en hul toon min mobiliteit met betrekking tot die werksmark. Die kwesbaarheid van

plaaswerkers word verder verhoog omdat hulle afhanklik van hul werkgewer is, nie net vir werk en betalings nie, maar ook vir dienste soos skole, behuising, elektrisiteit, mediese fasiliteite, water en vervoer (Wilkins, 1998:13).

Die Wet op Basiese Diensvoorwaardes is volgens Jordaan (2003:14) einde 2002 aangevul met bepalings wat spesifiek van toepassing is op plaaswerkers. Een van die belangrikste bepalings handel oor minimum lone wat verskil van munisipale gebied tot munisipale gebied. Minimum lone vir plaaswerkers is vasgestel op R3,33 per uur (of R650 per maand) in sekere gebiede, tot R4,10 per uur (of R800 per maand) in ander gebiede. Voorsiening is gemaak vir 'n jaarlikse verhoging van ongeveer 9% per jaar vir die volgende drie jaar. Geld vir verblyf en voedsel mag net in bepaalde omstandighede deur die boer afgetrek word en mag nie meer as 10% van die werker se loon op enige betaaldag oorskry nie. Indien die werker vir behuising betaal, moet die woonplek bewoonbaar wees en toegerus wees met lopende water en elektrisiteit en dit mag nie kleiner as 30 m² wees nie (Jordaan, 2003:14). Die nuwe wetgewing op basiese lone hou egter ook die volgende probleme vir plaaswerkers in:

- Die bepaling van betaling per uur of 'n eenmalig bedrag per maand gaan veroorsaak dat 'n werker wat minder as 45 uur maar meer as 27 uur per week werk, dieselfde betaal moet word as iemand wat 'n volle 45 uur per week werk. Dit gaan daartoe lei dat die boer alle werknemers se ure gaan vermeerder tot die maksimum wat toegelaat word, naamlik 45 ure per week (Jordaan, 2003:14).
- Daar is nog baie boere in afgeleë gebiede wat oor geen elektrisiteit beskik nie. Geld vir behuising sal daarom nie van die werkers se lone afgetrek kan word nie (Cilliers, 2003:28).
- Die boer kan 10% van die minimum loon vir rantsoene aftrek, maar feitlik alle plaaswerkers se rantsoene oorskry die 10% van hul lone. Dit beteken dat die boere nie meer rantsoene aan plaaswerkers gaan voorsien nie en dat hulle dit self uit hul lone sal moet koop (Cilliers, 2003:28).

Volgens Cilliers (2003:28) gaan talle werkers ook hul werk verloor aangesien die boere hulle nie meer kan bekostig nie.

2.2.2 Vroulike plaasbewoners

Daar is dikwels gediskrimineer teen vroue, en spesifiek landelike vroue. Hulle is onderdruk en magteloos gelaat met betrekking tot hul rolle en hulle regmatige plek in die samelewing (Sathiparsad, 2002:28). Landelike vroue wat oor die regte ouderdom vir indiensneming beskik, waarvan baie min ooit amptelik in die formele werksektor aangestel word, word beskou as “huisvrouens” wat nie deelneem aan die werksmark nie, of as subsidiewerkers by die huishoudings van plase, of werk in die informele sektor werkers as byvoorbeeld handelaars (DBSA, 1991:6). Vroulike plaasbewoners verrig dikwels die mees intensiewe werk op die plaas, soos om heeldag in die lande te werk, maar kry steeds laer betaling as manswerkers. In die verlede was die aanstelling van vroue as plaaswerkers dikwels afhanklik van die aanstelling van hul mans, en indien ‘n vrou se man sou sterf, afgedank word of nie meer kon werk as gevolg van ouderdom nie, sou sy ook outomaties afgedank word en haar behuising verloor (Naidoo, 1997:58-59). London (2003:7) bevind dat hierdie situasie van vroulike plaaswerkers in Suid-Afrika nog geensins verander het nie. Vroue se behuising en indiensneming op plase is steeds afhanklik van die indiensneming van hul mans. Die vroue word dikwels ook verplig om tydens hoogseisoen te help in die lande, ten koste van enige ander werk of aktiwiteite waarmee hulle besig was selfs al bied die ander werk beter voordele en betaling as hierdie werk (London, 2003:7).

Terwyl die belangrikheid van Suid-Afrikaanse vroue in ontwikkeling in die verlede oor die hoof gesien is, bevorder die huidige bestel geslagsgelykheid om onder andere die lot van landelike vroue en hulle families te verbeter (Sotshongaye & Moller, 2000:117). Soos in baie ander ontwikkelende lande is landelike Suid-Afrikaanse vroue volgens Draughn et al. (1991:24) verantwoordelik vir baie werksintensiewe en tydrawende take, beide binne en buite hul huishoudings.

Elliot (1994) meen landelike vroue speel 'n sentrale ekonomiese rol en kan daarom bydra tot 'n stabiele en bevredigende ekonomie in landelike areas, mits die omgewing hulle in staat stel om hulleself te kan help. Hierdie stabiliteit van die landelike huishoudelike ekonomie beïnvloed landelike lewensvolhoubaarheid, met die langtermynvoordeel van volhoubare landelike ontwikkeling. Volhoubare landelike ontwikkeling kan egter ook verseker word deur eienaarskap van of toegang tot hulpbronne en inkomstegenererende aktiwiteite (Elliot, 1994). Sedert 1993 is arbeidswetgewing uitgebrei tot plaaswerkers. Die ANC se beleid vir plaaswerkers bepaal volgens Naidoo (1997:59) dat:

- ❑ daar gelyke betaling sal wees vir werk en dat daar 'n einde sal wees aan diskriminasie vir betaling en differensiasie vir werk op grond van geslag;
- ❑ daar gelyke toegang sal wees tot werksaanstellings;
- ❑ vroue die reg sal hê tot aparte werkskontrakte;
- ❑ daar gelyke toegang tot behuising sal wees;
- ❑ daar toegang sal wees tot opleiding en opvoeding; en dat
- ❑ daar werksekuriteit sal wees vir swanger vroue en voorsiening gemaak sal word vir kindersorg.

Die Wet op basiese diensvoorwaardes maak egter nie voldoende voorsiening vir hierdie spesifieke regte nie. Verandering in wetgewing het min impak op die daaglikse lewens van vroulike plaasbewoners as gevolg van die gebrek aan 'n afdwingmeganisme en die gebrek aan kennis onder vroulike plaaswerkers oor hul regte (Naidoo, 1997:59). Volgens Telela (1996:57) bly vroulike plaasbewoners se probleme egter prominent ten spyte van die nuwe wetgewing; byvoorbeeld:

- ❑ Die kategorisering van vroulike plaaswerkers as tydelike werkers kan veroorsaak dat hulle die reg verbeur tot gelyke betaling en voordele vir gelyke werk.
- ❑ Selfs indien die vroue kwalifiseer vir werkloosheidsversekering kan hulle as gevolg van baie lae betaling nie genoeg geld verdien om dit te eis nie, of dit wat hulle uitkry is so min dat hulle nie daarop kan oorleef nie.

- Alhoewel vroulike plaasbewoners ingesluit word in die wetgewing op swangerskapregte, word die hoeveelheid werk op die plaas op die betrokke stadium in ag geneem wanneer die verlof voor en na geboorte bepaal word.

Ongeletterdheid is 'n vername oorsaak van armoede in Suid-Afrika en is 'n uitvloeisel van die apartheidsbestel van die verlede. Volwasse opvoeding kan daarom 'n moontlike oplossing vir hierdie probleem bied.

2.3 VOLWASSE OPVOEDING

2.3.1 Rasionaal vir volwasse opvoeding

Volgens Zaaiman (1991:65) is ongeletterdheid wêreldwyd, en ook in Suid-Afrika, 'n vername oorsaak van werkloosheid, en dus armoede, in 'n samelewing waar tegnologie die vraag na ongeskoolde arbeiders laat krimp. Dit is daarom noodsaaklik om vas te stel wat plaaslik gedoen word om hierdie euwel te bekamp. Min mense sal ontken dat geletterdheid 'n belangrike rol speel om te verseker dat die standarde van 'n gevestigde samelewing gehandhaaf word (Zaaiman, 1991:67).

Die politieke beleid van apartheid het 'n direkte invloed op die opvoedkundige kwalifikasies en volwasse opvoedingsvlakke van die Suid-Afrikaanse werksmag gehad, en die nie-blanke werksmag met 'n groot agterstand in opleiding, opvoeding en ontwikkeling van menslike potensiaal en mannekrag gelaat (Kotzé, 1994:21). Volgens Lakin (1997:17) is toegang tot basiese opvoeding 'n fundamentele menslike reg, en is dit ook die essensiële voorvereiste vir effektiewe uitoefening van ander menslike regte. Na die eerste demokratiese verkiesing in 1994 word Suid-Afrika volgens Pandy (1999:20) aan die wêreld voorgehou as 'n "goeie voorbeeld" vir die wyse waarop hy die ongelykhede hanteer wat veroorsaak is deur apartheid. Suid-Afrika word internasionaal erken

as een van die min lande wat lewenslange leer as 'n reg beskou. Daar is vasgestel dat die skoolloopbaan van swart volwassenes gemiddeld 'n periode van vyf jaar is, en dat ongeveer 15 miljoen mense nie basiese skoolopleiding ontvang het nie. Daar bestaan dus goeie geleenthede vir volwasse opvoeding.

Menslike leer is volgens Jarvis (1995:1) 'n lewenslange proses en een wat al hoe belangriker word soos die spoed van verandering in die samelewing toeneem. Lakin (1997:17) meen dat opvoeding mense bemagtig, want dit open ontoeganklike kommunikasiekanale, brei persoonlike keuses en beheer oor 'n mens se omgewing uit, en dit is nodig om baie ander vaardighede te bekom. Opvoeding bied mense ook toegang tot inligting, rus hulle beter toe om werks- en familieprobleme te kan hanteer, en verander die beeld wat hulle van hulself het. Dit versterk ook hul selfvertroue om deel te neem aan gemeenskapsake en beïnvloed politiese aspekte. Opvoeding gee aan minderbevoorregte mense die nodige gereedskap om te beweeg van uitsluiting tot volle deelname in hul samelewing (Lakin, 1997:17).

2.3.2 Volwasse opvoeding in Suid-Afrika

Dit wil voorkom asof volwasse opvoedingsprogramme op enige plek in Suid-Afrika plaasvind waar daar hulpbronne beskikbaar is, waar daar 'n geringe bruikbare infrastruktuur of waar 'n belangstellende individu is. Volwasse opvoeding vind plaas in leë skoolgeboue, kerke, privaat opleidingsinstansies, universiteite en die industrie (NEPI, 1992:18). Volgens die Departement van Opvoeding (1998) is daar bereken dat 7,7 miljoen volwassenes basiese opvoeding en opleiding nodig het. Dit verteenwoordig ongeveer 28 persent van die totale volwasse bevolking, en vroue maak 54,6 persent van hierdie volwasse ongeletterde bevolking uit. Van Zyl (2000:18) meen dat die geleenthede vir volwasse opvoeding in Suid-Afrika baie gunstig is aangesien 1,3 miljoen mense tersiêre opleiding ontvang, vier miljoen mense ouer as 20 jaar is wat geen skoolonderrig ontvang het nie en dus opvoeding en opleiding benodig.

Volwasse opvoeding in Suid-Afrika het baie toegeneem in die laaste tyd, en dit kan toegeskryf word aan faktore soos die volgende:

- Die huidige tydsgewrig wat gekenmerk word deur 'n kennisontploffing op veral die natuurwetenskaplike en tegnologiese gebied (Gravett, 1990:44).
- Die aantal volwassenes is besig om in die meeste geïndustrialiseerde lande toe te neem (Gravett, 1990:44).
- Daar is wêreldwyd 'n verhoging in opvoedingspeil deurdat daar 'n toename in die aantal jare van formele opvoeding is (Darkenwald & Merriam, 1982:5).
- Die sosiale rol van die vrou is besig om te verander en al hoe meer getroude vroue tree tot die arbeidsmark toe en moet toepaslike opleiding ontvang (Cross, 1981:24).
- Veranderde beroepspatrone lei ook tot 'n toename in volwassenes as leerders (Darkenwald & Merriam, 1982:5).

Ten spyte van Suid-Afrika se voorbeeld aan die wêreld as 'n opkomende demokrasie met beleide in plek om die posisie van vroue in die samelewing te verbeter, blyk dit volgens Pandey (1999:24) dat min gedoen word om ongeletterdheidsyfers onder vroue te verminder. Daar word min gedoen omtrent geslagsdiskriminasie ten opsigte van ongeletterdheid in geïndustrialiseerde lande, waar die meerderheid ongeletterde volwassenes en dié met swak geletterdheidsvaardighede gewoonlik mans is. In ontwikkelende lande is die meerderheid ongeletterde volwassenes egter vroue, en die geslagsgaping in ongeletterdheid bly voortduur (Lakin, 1997:36).

Volgens NEPI (1992:37) is volwasse opvoeding dan ook steeds 'n baie afgeskepte sektor in Suid-Afrika. Die groot verskeidenheid en gebrek aan algemene koördinasie en artikulasie tussen die verskeie voorsieners (en ook die skaarsheid van hoofbronne) lei daartoe dat volwasse opvoeding nie op dieselfde wyse as formele opvoeding geïdentifiseer word as 'n sisteem of sektor nie.

Die meerderheid van die Suid-Afrikaanse bevolking leef ongelukkig in armoede wat gekenmerk word deur magloosheid, kwesbaarheid, fisiese swakheid en isolasie. 'n Bydraende faktor tot hierdie situasie is die lae vlak van volwasse opvoeding en die hoë ongeletterdheidsvlak wat veroorsaak is deur onder andere die apartheidsbeleid. Daar is aangetoon dat opvoeding dwarsdeur 'n individu se lewe van kernbelang bly, en volwasse opvoeding speel 'n belangrike rol in die ontwikkelingsproses. Opvoeding moet daarom gesien word as 'n voortdurende proses, waarvan volwasse opvoeding 'n integrale deel uitmaak (Kotzé, 1994:28).

Volwasse opvoeding alleen is egter nie die oplossing vir armoede nie, aangesien dit nie lewensvaardighede, soos byvoorbeeld hoe om eie keuses te maak en onafhanklik te funksioneer, ontwikkel nie. Volwasse opvoeding kan gekombineer word met gemeenskapsontwikkeling om aandag te gee aan alle aspekte wat nodig is om die ongeletterde arm bevolking te ontwikkel.

2.4 GEMEENSKAPSONTWIKKELING

2.4.1 Rasionaal vir gemeenskapsontwikkeling

Daar word van die standpunt uitgegaan dat ontwikkeling gemoeid is met mense en lewenskwaliteit, en met die uitbreiding van menslike vaardighede. Ontwikkeling bemagtig mense om keuses te hê en laat toe vir politiese vryheid, menslike regte en selfrespek. Ontwikkeling sluit ook toegang in tot hulpbronne vir 'n hoë lewenstandaard en opvoeding, maar strek selfs nog verder (Moghadam, 1992:244). Gemeenskapsontwikkeling kan volgens Lombard et al. (1991:1) ook 'n belangrike bydrae lewer tot verhoging van die lewenskwaliteit van die Suid-Afrikaanse bevolking.

In die proses van gemeenskapsontwikkeling word onderskeid getref tussen verskeie doelwitte, maar volgens Warburton (1998:20) het tradisionele gemeenskapsontwikkeling nog altyd net twee doelwitte gehad:

- ❑ Om armoede en ontbering te hanteer deur gemeenskappe met vaardighede te bemagtig.
- ❑ Om polities uitgesluite groepe in staat te stel tot politieke deelname, sodat hulle ook die reg het om betrek te word by politiese keuses.

Gemeenskapsontwikkeling fokus volgens Botha (1986:25) op die volgende kategorieë:

- ❑ Institusioneel: Die ontwikkeling van instellings en strukture soos plaaslike owerhede.
- ❑ Ekonomies: Die ontwikkeling van landbou, nywerheid en handel.
- ❑ Fisies: Die ontwikkeling van infrastruktuur soos behuising en paaie.
- ❑ Maatskaplik: Die ontwikkeling van die mens self, insluitende materiële en geestelike ontwikkeling.

Grobler (1993:100) meen dat die fokus van gemeenskapsontwikkeling verskuif het van 'n produksiegeoriënteerde na 'n mensgeoriënteerde benadering wat fokus op selforganisering en die individu toelaat om sy persoonlike en kulturele waardes en norme te betrek by die keuse vir ontwikkeling. Beukes en Coetzee (1992:11) identifiseer 'n duidelike behoefte vir verandering om die volgende breë doelwitte te bereik:

- ❑ Demokrasie, sodat elke individu eie vrye keuses kan uitoefen.
- ❑ Meer gelykheid, sodat daar gelyke geleenthede vir alle mense is ten spyte van aspekte soos ras, geslag, ouderdom, status, ensovoorts.
- ❑ Verbetering in die lewenstandaard van alle mense deur hulle te bemagtig om eie individuele keuses te maak en self verantwoordelikheid te aanvaar om hul lewenstandaard te verhoog.
- ❑ Toenemende ekonomiese groei, deur mense te ontwikkel om entrepreneurs te word en vaardighede te bekom wat hulle in staat stel om die werksmark te betree.

2.4.2 Gemeenskapsontwikkeling in Suid-Afrika

Gemeenskapsontwikkeling in Suid-Afrika word volgens Chimere-Dan (1996:1) sterk beklemtoon in beide die regering se Witskrif vir die Heropbou- en Ontwikkelingsprogram en die Nasionale Gesondheidsplan vir Suid-Afrika. Beukes & Coetzee (1992:10) meen dat die staat 'n belangrike rol speel in Suid-Afrikaners se lewens, nie net as skepper en afdwinger van wette nie, maar ook as die voorsiener van beter geleenthede vir verhoogde standarde van leefwyses. Die huidige toestand in Suid-Afrika is volgens Beukes en Coetzee (1992:10) 'n gevolg van interaksie tussen ten minste die volgende faktore:

- ❑ Dinamiek van politieke transformasie, wat dit moeilik maak om enige kompromieposisies te bereik.
- ❑ Ekonomiese stagnasie en afname, wat die reeds huidige situasie van armoede, ongelykheid en werkloosheid vererger het.
- ❑ Sosiale disintegrasie, wat gemanifesteer word in die afbreek van die gesinslewe en verhoogde misdaadsyfer.
- ❑ Toenemende frustrasie wat dadelik lei tot geweld en ook 'n disrespek vir die menslike lewe.
- ❑ Groter gebrek aan sekuriteit en vrees onder die meer bevoordeelde dele van die samelewing, wat lei tot passiewe aksie, weerloosheid en 'n negatiewe houding teenoor etiek in besighede en teenoor die regering.

Hierdie faktore beklemtoon die behoefte aan gemeenskapsontwikkeling in Suid-Afrika.

Gemeenskapsontwikkeling verteenwoordig 'n proses waardeur die verskillende lewensektore van plaaswerkers op so 'n manier geïntegreer kan word dat hul lewenskwaliteit en lewenstandaard positief geïmpak word. Hierdie benadering tot ontwikkeling poog om te verseker dat aandag op 'n slag gegee word aan die ontwikkeling van sosiale, ekonomiese en fisiese aspekte van die gemeenskap (Kotzé, 1994:23).

Volgens De Beer en Swanepoel (2000:101-104) moet Suid-Afrikaanse plaaslike owerhede nie meer net konsentreer op voorsiening van essensiële dienste nie, maar moet ook tyd en energie spandeer aan die opheffing van plaaslike gemeenskappe. Strategieë hiervoor kan die volgende insluit:

- Maksimum toeristepotensiaal om Suid-Afrika se ekonomie te versterk.
- Kapitaliseer op fisiese omgewings in gemeenskappe.
- Voorsien toepaslike infrastruktuur, soos voldoende opvoedings-, vervoer- en gesondheidsfasiliteite.
- Skep entrepreneuriese omstandighede vir gemeenskappe om die werksmark te betree.
- Skep belastinginsentiewe vir beleggers en donateurs.
- Bou kapasiteit deur middel van opvoeding en opleiding.
- Raadpleeg kundiges sodat ontwikkeling op die mees effektiewe metode kan plaasvind.

2.4.3 Gemeenskapsontwikkeling: volhoubare ontwikkeling en kapasiteitsbou

Volhoubare ontwikkeling sal volgens Sekwati et al. (2001:23) in die een-en-twintigste eeu toenemend belangrik word, veral vir ontwikkelende lande. Soos hierdie lande meer geïndustrialiseerd word om mee te ding in die globale mark, sal uitdagings soos migrasie, werkloosheid, tekort aan behuising en armoede meer prominent word. Volhoubare ontwikkeling behels langtermyntransformasie en verbetering van die lewensomstandighede van mense in 'n spesifieke konteks, dit poog om die basiese behoeftes van gemeenskappe te bevredig en skep gelyke geleenthede vir die burgerlike gemeenskap (Maaga, 2001). Volgens Boersema et al. (1991:90) is die ontwikkeling van plaaslike organisatoriese en institusionele kapasiteit van belang vir volhoubare ontwikkelingsprogramme. Hierdie programme stel gemeenskappe in staat om selfgeïnisieerde programme wat gebaseer is op ingeligte besluitneming, demokratiese organisasie en omgewingsbeginsels, te fasiliteer en te implementeer. Lélé (1991:63) identifiseer

twee hoofkomponente van volhoubare ontwikkeling in gemeenskapontwikkeling, naamlik omgee vir die natuurlike omgewing en 'n ommekeer van die huidige vernietigende patrone in die samelewing wat alle vorme van lewe bedreig; en volhoubaarheid van kulture, aangesien daar 'n liniêre verhouding bestaan tussen die volhoubaarheid van die ekologie en die volhoubaarheid van kulture.

Volhoubare ontwikkeling vereis volgens Maaga (2001:1) deelname van alle belanghebbendes om sinergie tussen die verskillende sektore van ontwikkeling te bereik, en belanghebbendes sluit die volgende in:

- ❑ Die staat – voorsien deur beleid en infrastruktuur 'n konduktiewe omgewing waarin ontwikkeling kan plaasvind. Ontwikkeling vind plaas in drie sfere, naamlik nasionaal, provinsiaal en plaaslik.
- ❑ Besighede – voorsien hoofsaaklik finansiële ondersteuning en werkskepping.
- ❑ Gemeenskapsleiers, gemeenskapsgebaseerde organisasies en mense in die ontwikkelingsproses – speel 'n aktiewe rol om hul behoeftes uit te druk en aktief betrokke te wees in die ontwikkeling.
- ❑ Ontwikkelingsagentskappe op nasionale, area en internasionale vlakke – dien as tussenvlak tussen beleide, planne en hulpbronne en die gemeenskappe.
- ❑ Internasionale konteks – vorm vennootskappe tussen Suid-Afrika en ander lande sowel as internasionale organisasies.

Kapasiteitsbou vir herkonstruksie en ontwikkeling kan nie net as 'n nagedagte beskou word nie. Opvoedings- en opleidingsprogramme, tesame met die ontwikkeling van demokratiese instellings, moet 'n integrale deel vorm van alle herkonstruksie- en ontwikkelingsprogramme en projekte (September, 1995:8). Die komponente van kapasiteitsbou sluit volgens September (1995:8) die volgende in:

- ❑ Die kapasiteit om deel te neem aan besluitneming.
- ❑ Die kapasiteit om 'n bydrae te lewer.
- ❑ Opvoeding en opleiding.
- ❑ Institusionele ontwikkeling.

□ Ontginning van hulpbronne.

Hoewel gemeenskapsontwikkeling alleen nie die probleem van armoede oplos nie, kan dit volgens Warburton (1998:21) wel 'n groot bydrae lewer. Aangesien vroue in Suid-Afrika vir baie lank een van die uitgeslote groepe gevorm het wat veral die werksmark betref, is daar groot potensiaal vir gemeenskapsontwikkeling onder vroue.

2.5 VROUE

'n Groot beperking vir arm vroue in hul poging om hul lewenstandaarde te verhoog is 'n gebrek aan inkomste. In baie gevalle is dit egter nie net finansiële faktore wat ekonomiese ontwikkeling strem nie; 'n tekort aan hulpbronne, rou materiale, nuwe tegnologie, markte, kennis en opleiding is ook ernstige probleme vir ontwikkeling (Hillhorst & Oppenoorth, 1992:27). Hillhorst & Oppenoorth (1992:26) wys daarop dat 'n toenemende groot persentasie vroue entrepreneurs is. Hulle volg 'n verskeidenheid van aktiwiteite in die informele sektor. Hierdie neiging is grootliks die gevolg van die tekort aan formele werkaanstellings vir vroue, druk op die landelike ekonomie en snelle verstedeliking in baie dele van die wêreld. Vroue se huishoudelike verpligtinge beïnvloed egter hul vermoë om betrokke te raak in ekonomiese aktiwiteite. Baie vroulike plaasbewoners is verplig om gelyktydig meer as een aktiwiteit uit te voer, en moet byvoorbeeld omsien na die kinders terwyl hulle ook moet werk in die lande en produkte moet verkoop op die mark. Verder moet hulle ook gereeld hulle werk onderbreek om na die kinders om te sien of kos voor te berei vir hul mans. Hierdie meervoudige eise beperk vroue tot sektore van die ekonomie wat deur buigsaamheid gekenmerk word. Die tyd en energie wat dus deur vroue aan huishoudelike take spandeer word, beperk derhalwe die beskikbare tyd wat spandeer kan word om 'n inkomste te verdien. Mobiliteit van die vroue is ook 'n probleem aangesien hulle nie vervoer kan bekostig nie (Hillhorst & Oppenoorth, 1992:26).

Volgens Budlender (1997:522) word dit regoor die wêreld algemeen aanvaar dat dit voordelig is om in die opvoeding van vroue te belê, omdat dit voordelig is vir die vroue self, en vir haar familie en vir die breër samelewing. Daar word byvoorbeeld algemeen geglo dat moeders met 'n hoër opvoedingspeil tot laer geboortesifers sal lei en daarom minder druk op beperkte hulpbronne sal plaas. Dieselfde effek word nie gevind by die opvoeding van mans nie. Beter opgeleide vroue verdien meer as onopgevoedes. Nogtans toon alle bewyse dat Suid-Afrikaanse vroue minder verdien as mans met dieselfde opvoedingsvlakke. In Oktober 1994 het 35 persent swart Suid-Afrikaanse vroue geld verdien deur vir hulself te werk eerder as om 'n loon of salaris te verdien, in vergelyking met net sewe persent swart Suid-Afrikaanse mans (Budlender, 1997:522). Toetrede tot die informele sektor is volgens Hendriks (2002:55) dikwels die enigste alternatief vir arm vroue. Laer geletterdheidsifers onder vroue en ongelykhede in die werksmark beteken minder werks- en inkomstegeleenthede vir vroue. Die dominerende van vroue in die informele sektor is 'n aanduiding van die beperkte geleenthede vir vroue in die arbeidsmark (Hendriks, 2002:55).

Ongeletterde vroue beskik gewoonlik nie oor die vaardighede of selfvertroue om die werksmark te betree nie. Opleiding aan hierdie vroue deur middel van inkomstegenereringsprojekte skep 'n geleentheid vir die vroue om die ekonomie te betree.

2.6 INKOMSTEGENERERINGSPROJEKTE

Baie vroue in die landelike areas van Suid-Afrika het min of geen toegang tot hulpbronne nie, met min hoop om ooit aangestel te word in 'n formele werk. Daar kan dus verwag word dat hierdie vroue baie gretig is om lede te word van groepe wat inkomste genereer deur praktiese handvaardigheidsprodukte te vervaardig. Toenemende getalle van hierdie groepe word in landelike areas

gevind. Die inkomste wat hierdeur gegenereer word is dikwels die enigste inkomste wat baie huishoudings moet onderhou (Crous et al., 1995:53).

Daar is volgens Trollip (1997:3) basies twee tipes inkomstegenereringsgroepe in Suid-Afrika, naamlik onafhanklik georganiseerde groep en groepe wat bestuur word deur 'n bestuurder/fasiliteerder. Dit wil voorkom asof die onafhanklike groepe dikwels minder suksesvol is. Tot en met 1980 was die praktiese handvaardigheidsektor in Suid-Afrika nog nie baie nagevors nie en min was bekend oor die eienskappe, werking en ontwikkelingspotensiaal daarvan. Gedurende 1980 het Nie-Regeringsorganisasies begin om die vervaardiging van landelike praktiese handvaardighedsartikels as 'n nodige bron van inkomste en produktiewe werkskepping te bevorder (Rogerson, 2000:19).

Die vervaardiging van tradisionele handvaardighedsprodukte is een van die gewildste vorme van inkomstegenereringsprojekte vir landelike vroue omdat dit gebasseer is op vaardighede wat bekend is in die gemeenskap en waaroor die vroue reeds beskik (Mtshali, 1998:31). Dit is veral handig as plaaslike materiale gebruik word en geen ekstra opleiding nodig is nie, en die vroue dit by die huis kan doen gedurende hul vrye tyd. Bemaking en verspreiding is egter een van die moeilikste aspekte om te kontroleer (Mtshali, 1998:31). Middelbesigheidspersone koop gereeld die artikels teen belaglik lae pryse van die vroue en buit hul so uit. Die vroue kry dan min of geen wins op hul werk nie. Kommersiële massaproduksieitems is ook oor die algemeen in kompetisie met die handvaardighedsartikels vir 'n beperkte mark (Mtshali, 1998:31).

Wanneer opvoedingsprogramme met die oog op inkomstegenerering vir vroue ontwerp word, is dit belangrik om hul omstandighede te verstaan. Daar word dikwels verkeerdelik aangeneem dat die vroue vrye tyd het om aan addisionele aktiwiteite af te staan, en dit lei tot uitputting van energie en tyd wat dalk baie beter benut kon word op ander maniere (Hillhorst & Oppenoorth, 1992:56). Rogerson (2000:197) identifiseer 'n aantal voordele van die

handvaardigheidsektor. Dit voorsien 'n kritiese bron van werkskepping, veral aan landelike vroue waar daar 'n tekort aan werk is. Verder ontwikkel dit die tradisionele vaardighede van vroue om nuwe produkte te ontwikkel. Dit dien as 'n belangrike toetredingspunt tot die ekonomie veral vir mense met lae vlakke van opvoeding en geletterdheidsvaardighede. Dit kan ook die bevordering van klein, medium en groot sakeondernemings bevoordeel deur die ekonomie te versterk, en ook dien as bron van potensiële vernuwing en as toetsbemerker van idees wat later op grootskaal vervaardig kan word. Laastens bevorder dit die toeristemark in Suid-Afrika deur eg Suid-Afrikaanse artikels te verskaf aan die internasionale mark.

Ongelukkig is die suksesse van baie van die inkomstegenereringsprojekte wat al beoefen is volgens Hillhorst & Oppenoorth (1992:56) teleurstellend, veral as die desperate nood van arm vroue in ag geneem word. As gevolg van die vele projekte wat misluk het op hierdie gebied, word inkomstegenererings- of werkskeppingsprojekte vir vroue nou baie skepties beskou deur die meerderheid ontwikkelingswerkers. Een probleem met die groot getal inkomstegenereringsprogramme is hul gebruik van maatskaplike tegnieke wat volhoubare ekonomiese ontwikkeling onder die vroue kelder. Terwyl hulle dus poog om werklike inkomste- of werkskeppingsgeleenthede te skep, word daar in die praktyk baie gesteun op subsidies van eksterne donateurs. Enige ekonomiese intervensie, gemik op volgehoue hulp vir arm vroue, moet ontwerp wees om ekonomies volhoubaar te wees en om nie afhanklik te wees van eksterne fondse nie (Hillhorst & Oppenoorth, 1992:56).

In 'n studie in die Limpopoprovinsie in Suid-Afrika is die volgende probleme deur Trollip (2001:45) geïdentifiseer by vroue wat deelneem aan inkomstegenereringsprojekte:

- 'n Gebrek aan finansiële bronne.
- 'n Gebrek aan kennis in die areas van bemaking en produksie.
- 'n Behoeftes aan 'n fasiliteerder om hulle te leer en te lei.

- ❑ 'n Gebrek aan kennis oor die teikenmark en sy kultuur.
- ❑ 'n Gebrek aan bestuursvaardighede.
- ❑ 'n Onontwikkelde infrastruktuur – geen elektrisiteit, swak paaie en vervoerprobleme.

Inkomstegenereringsprojekte kan slegs suksesvol wees indien die vroue oor vaardighede beskik om produkte van goeie gehalte te vervaardig wat verkoop kan word. Hierdie vaardighede kan aan vroue geleer word deur middel van intervensieprogramme wat terselfertyd ook hulle selfvertroue kan verbeter en motivering kan bied.

2.7 INTERVENSIENAVORSING

Vir die doeleindes van hierdie studie is Rothman en Thomas (1994:28) se model van intervensienavorsing gebruik. Intervensienavorsing bestaan volgens Rothman en Thomas (1994:27-43) uit die volgende ses fases wat vervolgens kortliks bespreek sal word:

1. Probleemanalise en projekbeplanning.
2. Versameling en sintese van inligting.
3. Ontwerp.
4. Vroeë ontwikkeling en loodsondersoek.
5. Evaluering en gevorderde ontwikkeling.
6. Dissiminasië.

Fase 1: Probleemanalise en projekbeplanning

Probleemanalise en projekbeplanning gaan gepaard met verskeie aktiwiteite:

- *Identifisering en betrekking van kliënte*

Die populasie vir intervensienavorsing moet so gekies word dat hul probleme tans van belang is vir die kliënte, navorsers en die samelewing. Doelstellings vir die intervensie word dan volgens die spesifieke kliënte gekies.

- *Verkry toegang en samewerking*

Toegang en samewerking kan makliker verkry word indien verteenwoordigers van die gemeenskap genader word en betrek word in die beplanning van die navorsing.

- *Identifisering van probleme/behoeftes in die gemeenskap*

Probleme en behoeftes word in samewerking met die gemeenskap geïdentifiseer.

- *Analise van die geïdentifiseerde probleme/behoeftes*

Nadat die probleme/behoeftes geïdentifiseer is, kan dit geanaliseer word deur vrae soos die volgende te vra: Deur wie se gedrag is die probleem veroorsaak? Vir wie is die situasie 'n probleem? Wat is die negatiewe gevolge van die probleem vir die gemeenskap?

- *Stel doelstellings en doelwitte*

Die stel van doelstellings en doelwitte maak dit duidelik wat met die projek beoog word.

Fase 2: Versameling en sintese van inligting

Dis nodig om inligting te versamel om vas te stel wat ander navorsers reeds gedoen het in verband met die betrokke probleem en om duplikasie uit te skakel. Sleutelaspekte in hierdie fase is onder andere:

- *Gebruik bestaande inligtingsbronne deur 'n literatuurstudie.*

- *Bestudeer natuurlike voorbeelde, byvoorbeeld onderhoude met die populasie.*

- *Identifiseer funksionele elemente van suksessvolle modelle.*

Fase 3: Ontwerp

Daar is twee belangrike aktiwiteite in hierdie fase:

- ❑ *Die ontwikkeling van 'n prototipe vir voorlopige intervensie*
Navorsers moet 'n metode ontwerp waar gebeure wat verband hou met die probleem geïdentifiseer en die omvang van die probleem bepaal kan word.
- ❑ *Spesifisering van prosedure-elemente in die intervensie*
Hierdie prosedure-elemente kan die volgende insluit: gebruik van inligting, vaardighede, opleiding ensovoorts.

Fase 4: Vroeë ontwikkeling en loodsondersoek

Gedurende fase 4 word 'n primitiewe ontwerp uitgebrei om 'n ontwerp te ontwikkel wat geëvalueer kan word onder veldtoestande. Dit sluit die volgende aktiwiteite in:

- ❑ *Ontwikkeling van 'n prototipe vir voorlopige intervensie*
Voorlopige intervensieprosedures word gekies en gespesifiseer.
- ❑ *Uitvoering van 'n loodsondersoek*
'n Loodsondersoek word uitgevoer in omstandighede wat baie dieselfde is as waar die intervensie gebruik gaan word om te bepaal watter elemente aangepas moet word.
- ❑ *Toepassing van intervensiekriteria op die voorlopige intervensiekonsep*
Relevante vrae soos die volgende kan gevra word: Is die intervensie effektief? Is dit eenvoudig om te gebruik? Is dit prakties?

Fase 5: Evaluering en gevorderde ontwikkeling

Tydens hierdie fase word van navorsingsmetodes gebruik gemaak wat die volgende stappe insluit:

- ❑ *Die keuse van 'n eksperimentele ontwerp.*
- ❑ *Die insameling en analise van inligting.*

- ❑ *Die herhaling van die intervensie onder praktykomstandighede.*
- ❑ *Die verfyning van die intervensie.*

Fase 6: Dissiminasië

Na die intervensie getoets en geëvalueer is, is dit reg om versprei te word na gemeenskappe. Dit bestaan uit die volgende stappe:

- ❑ *Voorbereiding van die program as produk vir dissiminasië*
Verskeie aspekte kom hier na vore soos die keuse van 'n handelsnaam, bepaling van 'n prys en stel van standaarde vir die gebruik daarvan.
- ❑ *Identifisering van potensiële markte*
Potensiële markte kan geïdentifiseer word deur vrae soos die volgende te vra: Wie gaan die meeste baat by die nuutontwerpte program vind? Watter marksegment sal dit die maklikste aanvaar? Hoe gaan dit bekend gestel word?
- ❑ *Skepping van 'n behoefte na die produk*
Potensiële kopers moet oortuig word dat hulle voordeel kan trek uit die intervensie.
- ❑ *Aanmoediging van toepaslike veranderinge*
Dit kan nodig wees om die produk aan te pas by plaaslike toestande.
- ❑ *Verskaf tegniese ondersteuning vir dié wat die produk aanpas*
Intervensie-avorsers en die program personeel is die primêre kenners van die intervensie en kan dus ondersteuning bied aan persone wat die produk aanpas.

2.8 SAMEVATTING

In hierdie hoofstuk is armoede en spesifiek die leefstoelstande van plaaswerkers in die Noordwesprovinsie in Suid-Afrika, bespreek. Daar is ook gefokus op die moontlike oplossings wat volwasse opvoeding, gemeenskapsontwikkeling en

inkomstegenereringsprojekte kan bied. Intervensienavorsing kan gekombineerd met gemeenskapsontwikkelingsbeginsels en volwasse opvoeding gebruik word om vaardighede in gemeenskappe te ontwikkel. Klem is deurlopend op die vrou geplaas.

2.9 BIBLIOGRAFIE

BEUKES, E.P. & COETZEE, S.F. 1992. The need for a developmental state in South Africa (*In Styger, P. & Cameron, M., ed. Development in Transition: Opportunities and challenges for NGO's in South Africa. Pretoria: The development society of Southern Africa. 431p.*)

BOERSEMA, N.; BARENDSE, E.; HUGGINS, G. & VAN DER MERWE, E.C. 1991. Community-based development: Alternative approaches? Pretoria: Social Dynamics. 96p.

BOTHA, M.J. 1986. Die voorvereistes vir die stig van 'n plaaslike komitee vir gemeenskapsontwikkeling in die blanke stedelike gebied van Pretoria. Pretoria: Universiteit van Pretoria.

BUDLENDER, D. 1997. Women, gender and policy-making in the South African context. *Development South Africa*, 14(4):513-529, Dec.

CHIMERE-DAN, G.C. 1996. Community involvement in urban health programmes. Durban : International Thomson Publishing (South Africa) (Pty) Ltd. 109p.

CILLIERS, J. 2003. Gaan wet werkers se lot verbeter? *Landbouweekblad*, (1289):28, Feb.

CROSS, K.P. 1981. Adults as learners. 2de uitg. San Francisco : Jossey-Bass.

CROUS, M.J.; NORTJE, I.D. & VAN DER MERWE, R.B. 1995. 'n Profiel van suksesvolle kleinsake-entrepreneurs in die Republiek van Suid-Afrika: 'n verkenningstudie. *South African journal for entrepreneurship and small business*, 7(2):52-62, Nov.

DARKENWALD, G.G. & MERRIAM, S.B. 1982. Adult education: foundation of practice. New York: Harper & Row Publishers Inc.

DE BEER, F. & SWANEPOEL, H. 1999. Training for development: a manual for student trainers. Durban: International Thomson Publishing (Southern Africa)(Pty) Ltd. 100p.

DE BEER, F. & SWANEPOEL, H. 2000. Introduction to development studies. Cape Town: Oxford University Press. 286p.

DRAUGHN, P.S; LITTLE, L.F. & MARLOWE, J. 1991. Wives' off-farm employment, farm family economic status, and family relationships. *Journal of marriage and the family*, (53):389-402, May.

DBSA. 1991. Labour and employment in South Africa: a regional profile 1980-1990. Midrand: Development Information Group and Information Centre.

ELLIOT, J.A. 1994. An introduction to sustainable development: the developing world. London: Routledge.

GOVERNMENT GAZETTE. 1995. *Rural development strategy of the government of National Unity*. Pretoria: Government Printer.

GRAVETT, S.J. 1990. Die volwassene as leerder: Deel 1. *Bulletin for university teachers*, 22(2):41-55.

GROBLER, M.E. 1993. Mens-gesentreerde gemeenskapsontwikkeling: die vanselfsprekende benadering van die maatskaplike werker. *Social work*, 29(2):100-109, Jun.

HENDRIKS, S. 2002. Unfair burden: women's risks and vulnerability to food insecurity. *Agenda*, 51:51-57.

HILLHORST, T. & OPPENOORTH, H. 1992. Financing women's enterprise. Amsterdam : ICG Printing. 104p.

JARVIS, P. 1995. Adult and continuing education. London: Routledge. 302p.

JORDAAN, B. 2003. Lone-wet se byt nie só erg. *Landbouweekblad*, (1314):14, Aug.

KOTZÈ, D.A. 1994. The need for adult education. *Africanus*, 24(2):20-30.

LAKIN, M. 1997. Adult education in a polarizing world. Paris : Unesco. 48p.

LÉLÉ, S.M. 1991. Sustainable development: a critical review. *World development*, 19(6).

LOMBARD, A.; WEYERS, M.L. & SCHOEMAN, J.H. 1991. Gemeenskapswerk en gemeenskapsontwikkeling. perspektiewe op mensontwikkeling. Durban: Colorgraphic. 341p.

LONDON, L. 2003. Human rights, environmental justice, and the health of farm workers in South Africa. [Web:]
http://www.ijoeih.com/pfds/0901_london_southAfrica.pdf [Date of access: 25 Nov. 2003].

MAAGA, M.P. 2001. Key participants in social development. (*In* Marais, H.C.; Muthien, Y.; Jansen van Rensburg, N.S.; Maaga, M.P.; De Wet, G.F. & Coetzee, C.J., ed. Sustainable social development, Pretoria: Network Publishers. 457p.)

MAY, J. 2000. Growth, development, poverty and inequality. (*In* May, J., ed. Poverty and inequality in South Africa: meeting the challenge. Cape Town: ABC Press. p. viii-ix.)

MAY, J.; WOOLARD, I. & KLASSEN, S. 2000. The nature and measurement of poverty and inequality. (*In* May, J., ed. Poverty and inequality in South Africa: meeting the challenge. Cape Town: ABC Press. p. viii-ix.)

MOGHADAM, V.M. 1992. Development and women's emancipation: is there a connection? *Development and change*, 23(3):215-255.

MTSHALI, S. 1998. Honing technologies that build women's economic base. *Agenda*, (36-39):22-35.

MUSTAPHA, A.R. 2000. The politics of economic reforms: implications for institutions and poverty in the rural African setting. (*In* Havnevik, K.J. & Sandström, E., ed. The institutional context of poverty eradication in rural Africa. Sweden: Elanders Gotab. p. 25-37.)

NAIDOO, L. 1997. A place in the sun: women farmworkers organise. *South African labour bulletin*, 21(2):57-61, Apr.

NAIDOO, L. 1997. Paper rights: organising farmworkers. *South African labour bulletin*, 21(4):27-30, Aug.

NEPI (National Education Policy Investigation). 1992. Adult education. Cape Town: Oxford University Press/Necc. 76p.

PANDY, F. 1999. Lifelong learning is your right!: what about the women? *Agenda*, (41):18-25.

PILLAY, P. 2000. Foreword. (*In* May, J., ed. *Poverty and inequality in South Africa: meeting the challenge*. Cape Town: ABC Press. p. viii-ix.)

ROGERSON, C.M. 2000. Rural handicraft production in the developing world: policy issues for South Africa. *Agrekon*, 39(2):193-217, Jun.

ROTHMAN, J. & THOMAS, E.J. 1994. *Intervention research: design and development for human service*. New York: Haworth.

SATHIPARSAD, R. 2002. A programme for empowering rural women: considerations for social work education. *Social work*, 38(1):28-38.

SEKWATI, W.; HIRSCHOWITZ, R. & ORKIN, F.M. 2001. Measuring development: baseline statistics (*In* Marais, H.C.; Muthien, Y.; Jansen van Rensburg, N.S.; Maaga, M.P.; De Wet, G.F. & Coetzee, C.J., ed. *Sustainable social development*, Pretoria: Network Publishers. 456p.)

SEPTEMBER, C. 1995. Capacity building in the RDP not just an afterthought. *Human resource management*, 11(1):8-12, Feb.

SERUMAGA-ZAKA, P. & NAUDÉ, W. 2002. The determinants of rural and urban household poverty in the North West province of South Africa. *Development Southern Africa*, 19(4):561-572, Oct.

SOTSHONGAYE, A. & MOLLER, V. 2000. 'We want to live a better life like other people': self-assessed development needs of rural women in Ndwedwe, KwaZulu-Natal. *Development Southern Africa*, 17(1):117-134, Mar.

TELELA, R. 1996. Women on farms: challenging servitude in their own name. *Agenda*, (31):56-60.

TOSTERUD, R.J. 1996. Rural entrepreneurship: Measuring the magnitude of the challenge. *Indicator SA*, 13(2):35-39.

TROLLIP, A.M. 1997. Towards developing a model for the empowerment of rural South African women. *Journal of dietetics and home economics*, 25(1):2-10.

TROLLIP, A.M. 2001. The development of a strategy for the facilitation of income-generating projects in rural communities: an insider account. *Journal of family ecology and consumer sciences*, 29:45-51.

VAN ZYL, J. 2000. Kennisnood skep 'n groeimark. *Finansies & tegniek*, 18.

WARBURTON, D. 1998. Community & sustainable development. London: Earthscan Publications Ltd. 248p.

WILKINS, N. 1998. Poverty and inequality in South Africa. (Report prepared for the Office of the Executive Deputy President and the Inter-Ministerial Committee for Poverty and inequality on 13 May 1998.) 27p. [Web:] <http://www.polity.org.za/html/govdocs/reports/poverty.html?rebookmark=1> [Date of access: 11 Nov. 2003].

ZAAIMAN, D. 1991. Taking stock of illiteracy. *South African panorama*, 36(3):64-69, May.

CHAPTER 3

ARTICLE

AN EDUCATIONAL INTERVENTION PROGRAM FOR FEMALE FARM DWELLERS DIRECTED AT INCOME GENERATION: CREATING INTERIOR PRODUCTS

T. du Plessis, M.D. Venter & M. Larney

**Department Consumer Science, School for Physiology, Nutrition and
Consumer Science, North West University, 2520 Potchefstroom, South
Africa**

Journal for Family Ecology and Consumer Sciences

**TITEL: 'n Opvoedkundige intervensieprogram vir vroulike plaaswerkers
gerig op inkomstegenerering: vervaardiging van interieurprodukte**

OPSOMMING

Plaaswerkers in Suid-Afrika ondervind uiterste armoede wat lei tot verdere probleme soos 'n tekort aan basiese hulpbronne, ongeletterdheid en fisiese- en geestelike mishandeling. Die gemiddelde inkomste vir plaaswerkers is slegs R400 – R600 per maand. Dit is egter veral die vroue wat die swaarste las dra. Vroulike plaasbewoners se behuising en werk op die plaas is dikwels afhanklik van hul mans se werk en indien die man afgedank word verloor die vrou ook outomaties haar werk. Vroue op die plaas kry ook minder betaling en voordele vir dieselfde tipe werk as wat die mans doen. Ongeletterdheid is 'n vernamese oorsaak van armoede en deur die implementering van intervensieprogramme om vaardighede aan vroue te leer kan armoede moontlik verlig word. Die algemene doelwit van hierdie studie was om 'n opvoedkundige intervensieprogram te implementeer om vroulike plaaswerkers se praktiese vaardighede te ontwikkel sodat hulle moontlik 'n tweede inkomste kan genereer en hul lewenstandaard kan verhoog.

Vir die doeleindes van hierdie studie is 'n model van Thomas and Rothman (1994:28) gebruik as basis vir intervensienavorsing. 'n Intervensieprogram is ontwikkel, geïmplementeer en geëvalueer. Die program is aangebied op twee plase in die Noordwes Provinsie in die Rysmierbultdistrik waar 20 vroue geleer is om interieurprodukte te vervaardig om hul basiese motoriese vaardighede te ontwikkel. Data is kwantitatief en kwalitatief versamel op die volgende metodes: Praktiese voor- en natoetse, evaluering van die vervaardigde produkte en gestruktureerde fokusgroep besprekings. Die effekgrootte van die resultate is bereken om te bepaal of daar 'n praktiese betekenisvolle verskil in die vroue se vaardighede voor en na die program was. Resultate het 'n verbetering aangedui in die vroue se vaardighede en die vroue het die program as positief ervaar. Die

produkte was egter nie van voldoende kwaliteit om te verkoop vir inkomstegenerering nie.

**TITLE: An educational intervention program for female farm dwellers
directed at income generation: creating interior products**

**SEARCH WORDS: Poverty, farmworkers, skills, intervention, adult
education, community development, women**

ABSTRACT

Rural communities are characterized by extreme poverty. Farmworkers especially experience insufficient payment and poverty. It is the women, however, that are limited by their living conditions, with the result that they can't provide for their or their families' basic needs. Income generation projects providing women with skills can give an opportunity to these women to earn a possible second income to raise their living standard.

For the purpose of this study, a model by Rothman and Thomas (1994:28) was used for intervention research. An educational intervention program was developed, implemented and evaluated on two farms in the Rysmierbult district in the North West Province. Twenty female farm dwellers took part in the study to learn basic skills by creating interior products. These skills can possibly be used for income generation by selling the interior products.

Qualitative and quantitative research methods were used for gathering of data and included pre- and post-tests, evaluation of products and structured focus group discussions. Results indicated a positive change in the level of the womens' basic skills.

INTRODUCTION

During the first democratic elections in 1994, farmworkers voted for a change in their working and living conditions. Three years later they found that little had changed as they still lived in poverty (Naidoo, 1997:27).

According to Hall (2001:98), over one million people are dependent on farm work for at least a part of their income, with average income ranging from four hundred to six hundred rand per month. Families living on farms experience extreme financial poverty, resulting in little or no control over their living conditions and their housing, water and access to health and education facilities are in the hands of the farmers (Telela, 1996:58).

Women on farms carried the worst impact of poverty in the past (Telela, 1996:58). Salaries were determined according to gender, with women earning far less than men for the same amount of work. Women were only employed on a part-time basis as seasonal workers and if their husbands were dismissed, they also lost their jobs and housing (Telela, 1996:56). According to London (2003:7) the situation of female farm dwellers in South Africa has not changed. The women's housing and employment on farms are still dependent on employment of their husbands. During peak season the women are forced to work in the fields of the farmer and to leave any other work or activities for that time. Very often they earn more at other work than in the fields of the farmer (London, 2003:7). According to Naidoo (1997:59), a change in legislation in 1993 to accommodate farmworkers made little impact on the daily lives of female farmworkers. This is a result of an inadequate force mechanism and a lack of knowledge about their rights by female farmworkers. Very often it is not only financial factors that obstruct economic development for women but a lack of resources, raw materials, advanced technology, markets, education and training.

These are serious problems facing these women (Hillhorst & Oppenoorth, 1992:27).

According to Zaiman (1991:65), illiteracy worldwide and in South Africa is a prominent cause of unemployment and, therefore, poverty. The political policy of 'apartheid' left the non-white working force with a tremendous handicap in training, education and development of human potential and manpower (Kotzé, 1994:21). According to Lakin (1997:17), education provides disadvantaged people with the necessary equipment to move from exclusion to full participation in their society. In South Africa, community development is emphasized in the government's White Paper on the Reconstruction and Development Program (RDP), as well as in the National Healthplan for South Africa (Chimere-Dan, 1996:1). Community development has, according to Warburton (1991:20), the following two aims:

- ❑ To attend to poverty and deprivation;
- ❑ To include political participation of excluded groups.

Community development can, therefore, make an important contribution to promote the quality of life of the population in South Africa (Lombard et al., 1991:1). During 1980, the Non-governmental Organizations started to promote production of rural crafts as a needed source of income and productive job creation (Rogerson, 2000:19). The income generated by these projects is often the only income that maintains a household (Crous et al., 1995:53). According to Trollip (1997:3), there are two types of income generation projects in South Africa, namely independent organized groups and groups managed by a manager or facilitator. It seems as if the independent groups are often less successful. Rogerson (2000:197) identifies the following advantages of the craft sector:

- ❑ It supplies a critical source of job creation, especially to rural women;
- ❑ It expands on traditional skills of the women;
- ❑ It serves as a way to enter the economy, especially for people with low education levels and illiteracy;

- It benefits the promotion of small, medium and large business enterprises.

In the THUSA study by Vorster et al. (2000), farm dwellers in the North West Province were identified as a vulnerable group regarding their nutritional status and their physical and mental health. The group also experiences a very low income and a high birth rate, as well as many other dependents who have to survive on a very low budget. The FLAGH study (Farm Labour, Agricultural and General Health) developed from the THUSA study and aims to reduce poverty with farm dwellers and to raise the quality of life of farmworkers through intervention research. The Consumer Science research group's participation in the FLAGH study is divided in the following phases:

1. A thorough situation analysis of the female farm dwellers' current management practices regarding clothing practices, time and financial resources;
2. Designing of educational intervention programs regarding the resource management practices of the female farm dwellers using the data of phase 1;
3. Implementing the intervention programs;
4. Evaluating the intervention programs;
5. Redesigning of the intervention programs based on the evaluations.

This study formed part of the FLAGH study in phases two to four. An educational intervention program was developed, implemented and evaluated.

It can, therefore, be concluded that poverty is a serious problem facing farm dwellers, with the women facing even worse problems. Intervention by community development and training could serve as a possible solution to address these problems. The following questions could be raised from the above discussion:

- How can female farm dweller's income be raised to provide in their basic needs?
- How can the living conditions of these women be improved and how can they become independent individuals in society?

- What training is necessary for female farm dwellers to enable them to take control over their own circumstances and to increase their general level of education?

OBJECTIVES

The general objective of this study was to use an educational intervention program to develop the practical skills of female farm dwellers and to make them aware of how the skills could possibly be used to generate a second income which could lead to an improvement in their living conditions. Specific objectives included the following:

- To plan and develop an educational intervention program;
- To implement an intervention program to develop female farm dwellers' practical skills;
- To make recommendations on how the female farm dwellers can possibly use their acquired skills to generate a second income.

METHODOLOGY

An important aim of intervention research is to create a means for improving community life, health and wellbeing (Rothman & Thomas, 1994:25). As this complied with the objectives of this study, this method was used in the research.

Conceptual framework

The worst problem experienced by female farm dwellers is poverty (Sotshongaye & Moller, 2000:117). Poverty causes additional problems such as a lack of basic resources (food, housing, clothing etc.), illiteracy and physical and mental abuse at home (Telela, 1996:57). As a result of these problems the women have to survive in poor living conditions making a living. The problem of poverty can

possibly be alleviated by the processes of adult education (Zaaiman, 1991:65), community development (Warburton, 1998:20) and capacity building (Sekwati et al., 2001:23) in the form of an educational intervention program where the womens' practical skills are developed. These practical skills can be used to create interior products which they can use at home and may motivate them to become more independent of their husbands as they can possibly use the skills to create a second income.

The conceptual framework is illustrated in Figure 1.

Illustration 1: Textile painting on a tray cloth

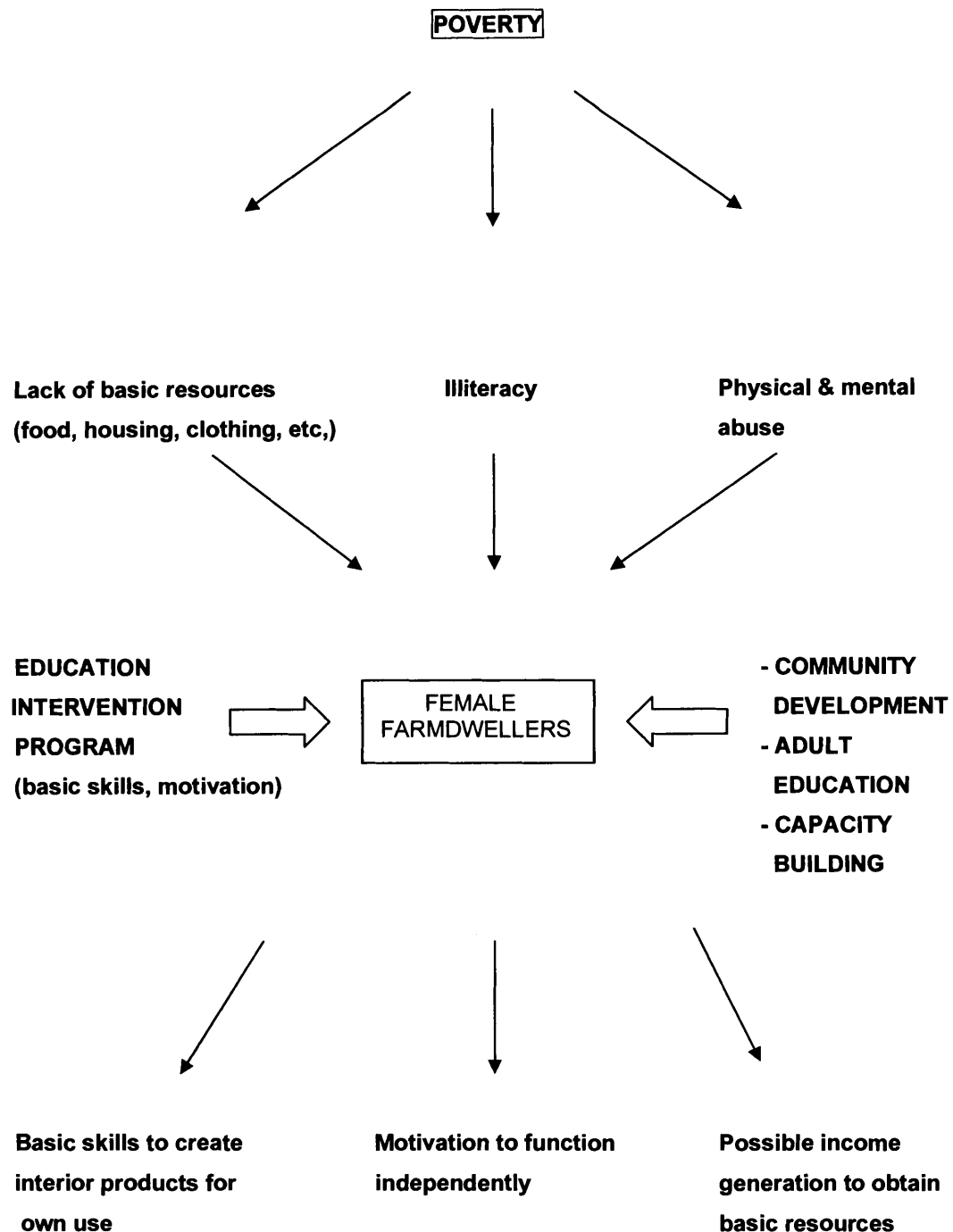

Figure 1: Framework of impact of intervention program on female farmworkers (Sotshongaye & Moller, 2000:117; Telela, 1996:57; Zaaïman, 1991:65; Warburton, 1998:20; Sekwati et al., 2001:23)

Method and procedure

For the purpose of this study, a theoretical framework was used that consisted of Rothman & Thomas' (1994:28) model of intervention research. According to Rothman & Thomas (1994:28), intervention research consists of the following six phases (see Figure 1):

1. Problem analysis and project planning
2. Information gathering and synthesis
3. Design
4. Early development and pilot testing
5. Evaluation and advanced development
6. Dissemination.

Phase one consists mainly of identifying the population and their concerns, gaining entry to the population and setting of goals and objectives according to the findings (Rothman & Thomas, 1994:27-31). In a study done by Larney & Venter (2001), the need for a second income was identified as a concern in the population involved in this study. Contact was made with the population to introduce the possibility of implementing an intervention program that could be used for income generation purposes. Goals and objectives were identified following the concerns of the community. According to Rothman & Thomas (1994:31-33), *phase two* is necessary to see what other researchers have done on the particular problem and to prevent duplication. An in-depth literature study was conducted on aspects such as poverty, farmworkers, farm dwellers, adult education, community development and income generation projects. Different models for intervention were compared, and this particular model was chosen. *Phase three* consists, according to Rothman & Thomas (1994:33-36), of two important activities: designing an observational system and specifying procedural elements of the intervention. An educational intervention program for female farm dwellers as well as an evaluation model was developed to address the problem using the information obtained in phase two. According to Rothman &

Thomas (1994:36-37), an elementary design is extended during *phase four* to develop a design that can be evaluated during field conditions. This study served as a pilot test to determine elements that need to be adapted for future use of the program. *Phase five* includes choosing an experimental design and research methods for collecting and analyzing of data to refine the intervention (Rothman & Thomas, 1994:37-39). Data gathering methods in this study included the following: pre- and post-tests that consisted of nine practical tasks aimed to test participants' basic motor skills. Focus group discussions were conducted by means of semi-structured interviews with two separate groups consisting of four to eight participants to evaluate the presentation of the program. *Phase six* is executed after the intervention was tested and evaluated and the program can be disseminated to the communities (Rothman & Thomas, 1994:39-43). Phase six was not included in this study, but will serve as an outcome that will follow on this study.

Population and implementation of the program

The intervention program was presented to rural women on two farms in the North West Province, Rysmierbult district. Participants consisted of 20 females with ages ranging from 15 to 55 years, who were all unemployed wives or daughters of farmworkers. The 20 participants were divided into two groups and separate sessions were held with each of the two groups. The program was presented over six weeks, with one two hour session every week for each of the groups. Sessions were limited to two hours as the women had many other daily tasks to perform. Basic skills were taught to the women by creating interior products that could possibly be sold to generate a second income.

The women were consulted on choosing the products to be made, which included the following: a painted tomato box decorated with stencil work that could serve as either a tray or a box to store things in, a tray cloth decorated with textile painting techniques and a tea net decorated with weaving and bead work.

In a program presented in the six weeks before this intervention program, it was found that the women were not skilled in basic motor skills (Botha, 2002). These particular products were chosen to develop their basic skills such as hand-eye coordination, motor skills, basic tracing and cutting skills and problem solving abilities. These newly acquired skills could then be used for future purposes to create interior products that could possibly generate a second income.

Sessions consisted of a demonstration by the facilitator using various visual aids, followed by participants creating the demonstrated product. A manual with step-by-step instructions was developed which the participants could follow while working and which they could take home to assist them. The manual was written in the language of the participants' choice (English), and as 90% of the participants were semi-literate, the manual contained detailed sketches of each step. In the first session, the participants had to perform nine practical tasks without any assistance from the facilitator as part of the pre-test. These tasks had to be repeated as a post-test in the last session under the same conditions as the pre-test. Each participant's product was evaluated to see if the quality was acceptable. After the six week program, two focus group discussions were held to evaluate the success of the program and to identify possible adaptations that needed to be made.

Motivation

Participants were motivated to take part in the program using different methods. During the first session, a competition was introduced where each of the two groups were further divided in two groups to take part in this competition. The competition consisted of gaining marks (smiley faces) for their group for activities such as completing their product in time, neatness, creativity, taking part in class discussions, helping fellow participants, etc. A cake was awarded to the group with the most points at the end of the program. A prizegiving function was held

at the end of the program where each participant was given a certificate for completing the program. Criteria to obtain a certificate consisted of attending at

Illustration 2: Creating tea nets with weaving techniques

Illustration 3: Displaying products at the prizegiving function

least five of the six sessions in the program and completing all three products.

Reliability and validity

Reliability refers to the consistency and precision of assessment procedures (Nixon, 1990:97) and according to SA (1998:21), it indicates the consistency with which an assessment task is undertaken by different assessors, at different times and in different places. The program material was pre-tested on the workers of the Consumer Science department to see if it could easily be understood. Reliability of measurement was insured by using two independent assessors to assess the pre- and post-tests as well as the products made. The focus group discussions were conducted by a trained Tswana speaking interviewer and were recorded to translate later on by an accredited transcriber. The pre- and post-tests were assessed at different times and in different places by the two assessors. Validity is the extent to which an assessment of learning outcomes measures that which it purports to measure (SA, 1998:22; Donley & Napper, 1998:120). Nine practical pre- and post-tests were used to determine if the programs objectives were fulfilled and therefore measured correctly.

RESULTS

In order to establish whether there was a development in the skills of the participants, the difference between the pre- and post-test was determined. T-tests were used to indicate that the results, for example the difference between the two means are significant. The p -value is a criteria of this and indicates whether the results were statistically significant. A small p -value (smaller than 0,05) is considered to be statistically significant. It does not however indicate that the results are practically significant, therefore, the effect sizes (d -value) can be determined to see if the results were practically significant. Practical

significance can be understood as a large enough difference to have an effect in practice (Steyn, 1999).

Statistical analyses

The computer software package SPSS® was used for the analyses of the data. Paired sample t-tests were conducted to determine the means and standard deviation of the increase in skills per respondent as well as for the different tests. Independent t-tests were conducted to determine the means and standard deviation of the two assessors' evaluations.

The effect size for the increase in skills between the pre- and post-test was calculated by using the following formula (Steyn, 1999):

$$d = \frac{\bar{x}_{diff}}{s_{diff}}$$

($\bar{x}_{diff}$ = the mean, s_{diff} = the standard deviation)

Cohen (1988) gives the following guidelines for interpretation of effect sizes:

- Small effect: $d=0.2$ and is of no practical significance
- Medium effect: $d=0.5$ and might be of practical significance
- Large effect: $d=0.8$ and is of practical importance

Practical significance was, therefore, set at $d \geq 0.8$.

The effect size for the two assessors was calculated to determine if there was a practically significant difference between the evaluations of the two assessors. The following formula was used (Steyn, 1999):

$$d = \frac{|\bar{x}_1 - \bar{x}_2|}{s_{max}}$$

($\bar{x}_1$ = the mean of assessor 1, $\bar{x}_2$ = the mean of assessor 2, and $s_{\max}$ = the maximum standard deviation of the two assessors).

The guidelines for interpretation are the same as in the previous formula.

Findings: The effect size

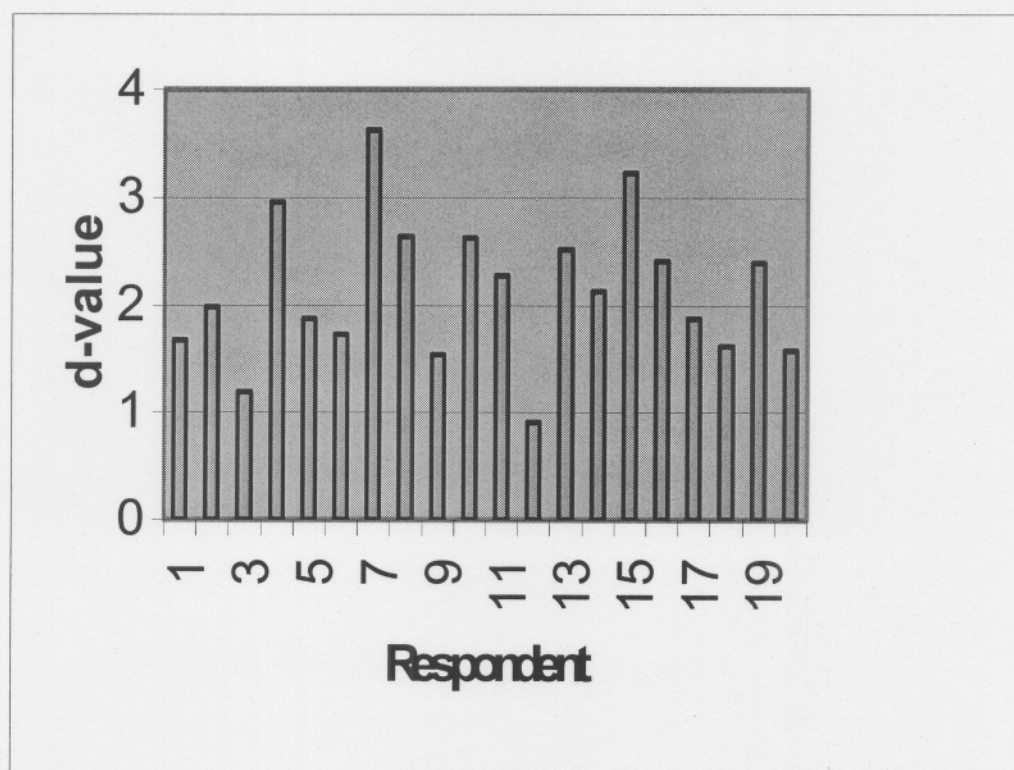
Increase in skills of the respondents

Table 1: Effect size for the increase in skills per respondent

Respondent	Mean	Std. deviation	d-value
1	-3.056	1.828	-1.67
2	-4	2.016	-1.98
3	-3.111	2.607	-1.19
4	-2.778	0.939	-2.96
5	-4.667	2.5	-1.87
6	-3.167	1.837	-1.72
7	-3.556	0.982	-3.62
8	-4.667	1.768	-2.64
9	-4.556	2.963	-1.54
10	-5.944	2.27	-2.62
11	-2.833	1.25	-2.27
12	-2.833	3.102	-0.91
13	-4.889	1.929	-2.51
14	-3.556	1.667	-2.13
15	-4.278	1.325	-3.23
16	-4.167	1.732	-2.41
17	-4.444	2.378	-1.87
18	-3.111	1.917	-1.62
19	-3.278	1.372	-2.39
20	-1.722	1.093	-1.58

The effect size for the increase in skills of the pre- and post-test per respondent was calculated and found to be significantly high with d-values > 0.91 (Table 1, figure 2). It can, therefore, be concluded that participants' skills were positively developed with results being practically significant.

Figure 2: Effect size for the increase in skills per respondent

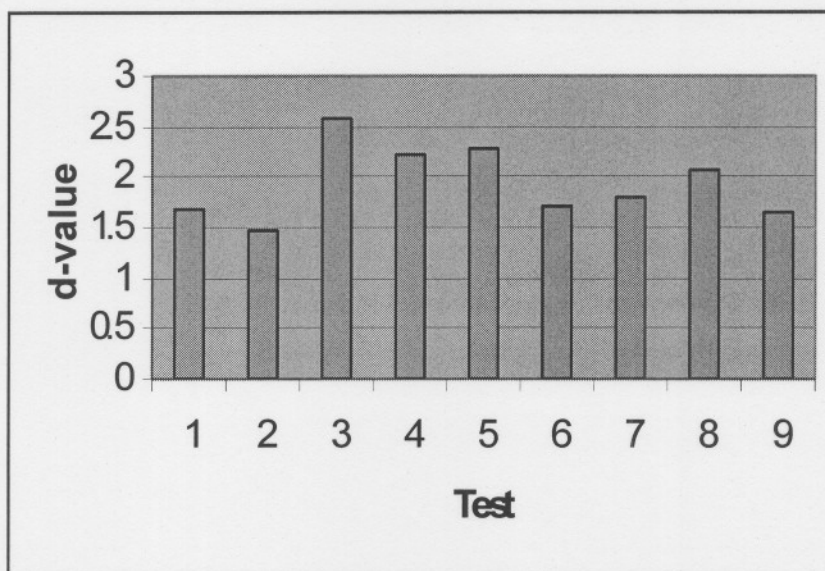
Increase in skills of the different tests

Table 2: Effect size for average increase in skills for the different tests

Test	Mean	Std. deviation	d-value
Test 1	-3.000	1.799	-1.67
Test 2	-4.750	3.246	-1.46
Test 3	-4.025	1.552	-2.59
Test 4	-3.650	1.655	-2.21
Test 5	-3.200	1.409	-2.27
Test 6	-3.225	1.881	-1.71
Test 7	-4.475	2.468	-1.81
Test 8	-3.650	1.755	-2.08
Test 9	-3.600	2.174	-1.66

The effect size for the mean increase in skills for all nine tests was significantly high, with d -values > 1.46 (Table 2, figure 3). It can, therefore, be concluded that on the average participants' skills were positively developed in all nine of the tests with results being practically significant.

Figure 3: Effect size for average increase in skills for the different tests

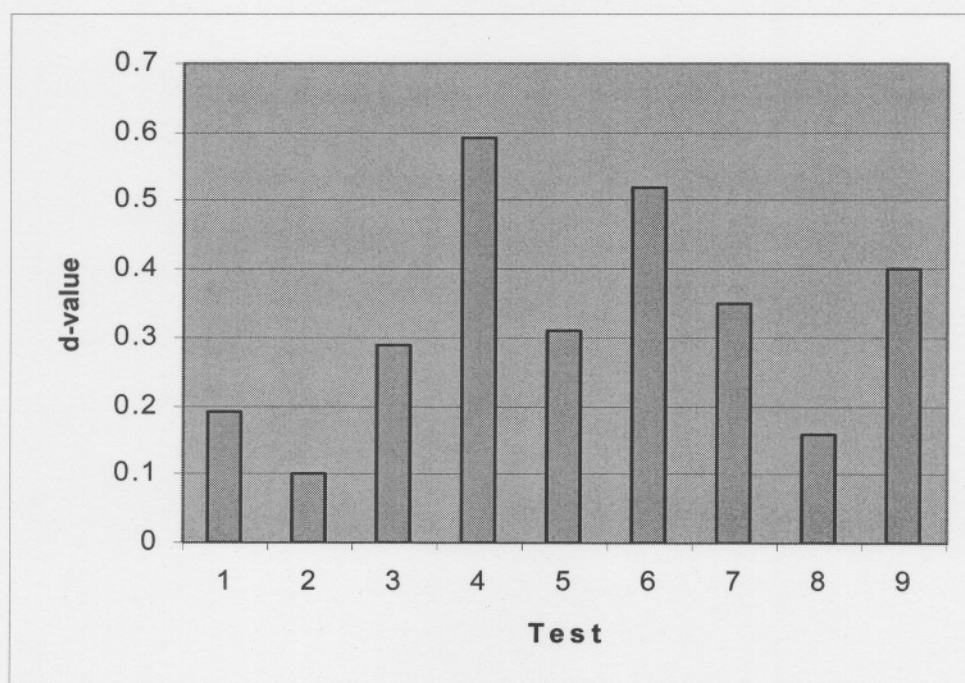
Reliability of the evaluation of the assessors

Table 3: Effect size between assessors per test

Item	Mean	Std. deviation	d-value
Test 1	-0.4	2.09	-0.19
Test 2	-0.35	3.42	-0.10
Test 3	-0.57	1.98	-0.29
Test 4	-0.95	1.61	-0.59
Test 5	-0.5	1.61	-0.31
Test 6	-1.15	2.21	-0.52
Test 7	-0.9	2.58	-0.35
Test 8	-0.3	1.87	-0.16
Test 9	-1.05	2.61	-0.40

The effect size between the assessors per pre- and post-test was small with d-values < 0.59 (Table 3, figure 4). It can, therefore, be concluded that there was no practical significant difference between the two assessors so that the evaluations of the assessors were reliable.

Figure 4: Effect size between assessors per test

Findings: Quality of products

Respondents' products were assessed by two independent assessors to determine if the quality of the products were sufficient to be sold to possibly generate a second income. The following criteria was set for assessment:

- ☐ Level 1 (0% - 39%): Not acceptable quality
- ☐ Level 2 (40%-59%): Average quality
- ☐ Level 3 (60% - 69%): Acceptable quality to use, but not to sell
- ☐ Level 4 (70% - 79%): Good quality, can possibly be sold
- ☐ Level 5 (80% - 100%): Excellent quality, can be sold.

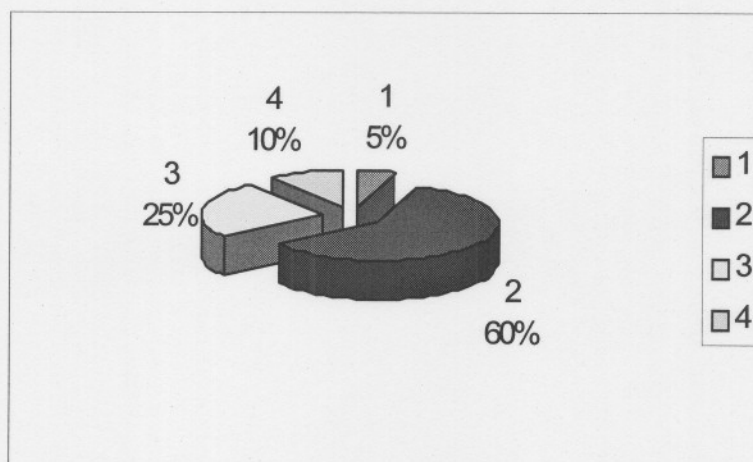
The evaluations of the respondents' products, indicated the following results: 65% of the respondents obtained an average on level 2, 25% of the respondents obtained an average on level 3, 10% of the respondents obtained an average on level 4 and none of the respondents obtained an average of level 5 (Table 4, Figure 5).

Table 4: Average percentage obtained by respondents for products made

Level 5 (80 – 100%)	Level 4 (70 – 79%)	Level 3 (60 – 69%)	Level 2 (40-59%)	Level 1 (0 – 39%)
0%	10%	25%	65%	0%

Therefore, only 10% of the respondents' products were possibly of good enough quality to sell to earn a second income, and 90% of the respondents' products were not of sufficient quality to sell.

Figure 5: Average percentage obtained by respondents for products made

(1 = 40-49%, 2 = 50-59%, 3 = 60-69%, 4 = 70-79%)

Findings: Focus group discussions

Evaluation of the program was conducted by means of structured focus group discussions. Questions asked included the following:

- General questions on the program to determine whether the program was a success and if the respondents enjoyed the program
- Questions on the presentation of the program and the how the respondents experienced the facilitator
- Questions on the content of the program to determine if the respondents agree with the products that were chosen to make
- Questions on the program material and program aids to determine if the respondents understood the material and aids that were used
- Respondents were asked to make recommendations to improve the program.

The discussions in the focus groups indicated mainly a positive attitude towards the program, only a few negative comments were made. Positive and negative comments are summarized in Table 5.

Table 5: Positive and negative comments from the focus group discussion

Positive remarks	Negative remarks
General ❑ Most of the women agreed that the program was a success ❑ All agreed that they would participate again in a similar program ❑ Most of the women agreed that they acquired new, useful skills	❑ Too much work had to be done in one session ❑ The venue was too small
Presentation and facilitator ❑ Most of the women agreed that they understood the explanations ❑ They experienced the facilitator as friendly and helpful	❑ Language barriers occurred between the facilitator and participants
Content ❑ All liked the specific crafts that they learned ❑ They liked the crafts that included painting the most	❑ They wanted to learn more than three crafts in the program
Program materials and aids ❑ They enjoyed the visual aids that were used	
Recommendations ❑ All agreed that they would like the program to be longer than six weeks to learn more crafts ❑ Sessions must be shorter	

CONCLUSION

In the research done in this study the following was accomplished:

- ❑ An educational intervention program was planned and developed
- ❑ An educational intervention program was implemented to develop female farm dwellers' practical skills
- ❑ Recommendations were made on how the female farm dwellers can use their acquired skills to possibly generate a second income.

The educational intervention program had a positive effect on the lives of the women. Results indicated that there was a definite improvement in the women's basic skills, but the products were not of sufficient quality to sell for income generation. It is recommended that the women practise the new skills to develop products of good quality that can be sold. When planning an intervention program for income generation using practical skills, it is recommended that basic skills are developed before the program to ensure products of good quality that can possibly be sold for income generation purposes.

REFERENCES

BOTHA, E. Die ontwikkeling van 'n opvoedkundige intervensieprogram vir vroulike plaasbewoners gerig op basiese herstel en herwinning van klere en tekstielware. (Unpublished masters degree disertation).

CHIMERE-DAN, G.C. 1996. Community involvement in urban health programmes. Durban. International Thomson Publishing (South Africa)(Pty) Ltd.

CROUS, M.J.; NORTJE, I.D. & VAN DER MERWE, R.B. 1995. 'n Profiel van suksesvolle kleinsake-entrepreneurs in die Republiek van Suid-Afrika: 'n verkenningstudie. *South African journal for entrepreneurship and small business*, 7(2):52-62, Nov.

DONLEY, J. & NAPPER, R. 1998. Assessment matters in adult learning. Oxford: Oxfordshire County council.

HALL, R. 2001. Farm workers versus the world market. *Agenda*, (48):98-101.

HILLHORST, T. & OPPENOORTH, H. 1992. Financing women's enterprise. Amsterdam: ICG Printing.

KOTZé, D.A. 1994. The need for adult education. *Africanus*, 24(2):20-30.

LAKIN, M. 1997. Adult education in a polarizing world. Paris: Unesco.

LARNEY, M. & VENTER, M.D. 2001. Unpublished research report. Potchefstroom.

LOMBARD, A.; WEYERS, M.L. & SCHOEMAN, J.H. 1991. Gemeenskapswerk en gemeenskapsontwikkeling: perspektiewe op mensontwikkeling. Durban: Colorgraphic.

LONDON, L. 2003. Human rights, environmental justice, and the health of farm workers in South Africa. [Web:] http://www.ijoeht.com/pfds/0901_london_southAfrica.pdf [Date of access: 25 Nov. 2003].

NAIDOO, L. 1997. Paper rights: organising farmworkers. *South African labour bulletin*, 21(4):27-30.

NIXON, N.J. 1990. Assessment issues in relation to experience-based learning on placements within courses. (In Bell, C. & Harris, D., ed. *Assessment and evaluation*. London: Kogan Page Limited. p. 81-111.)

ROGERSON, C.M. 2000. Rural handicraft production in the developing world: policy issues for South Africa. *Agrekon*, 39(2):193-217.

ROTHMAN, J. & THOMAS, E.J. 1994. *Intervention research: design and development for human service*. New York: Haworth.

SA (SOUTH AFRICA). 1998. Assessment policy in the general education and training band: Grade R to 9 and ABET. (Proclamation No. R. 1718, 1998.). Government Gazette 19640:402, Dec. 23. (Regulation Gazette No. 6397.)

SEKWATI, W.; HIRSCHOWITZ, R. & ORKIN, F.M. 2001. Measuring development: baseline statistics (In Marais, H.C.; Muthien, Y.; Jansen van Rensburg, N.S.; Maaga, M.P.; De Wet, G.F. & Coetzee, C.J., ed. *Sustainable social development*, Pretoria: Network Publishers. 456p.)

SOTSHONGAYE, A. & MOLLER, V. 2000. 'We want to live a better life like other people': self-assessed development needs of rural women in Ndwedwe, KwaZulu-Natal. *Development South Africa*, 17(1):117-134, Mar.

STEYN, H.S. (jr.). 1999. Praktiese beduidendheid: die gebruik van effekgroottes. Wetenskaplike Bedraes, Reeks B: Natuurwetenskappe nr. 117. Publikasiebeheerkomitee, PU vir CHO: Potchefstroom.

TELELA, R. 1996. Women on farms: challenging servitude in their own name. *Agenda*, (31):56-60.

TROLLIP, A.M. 1997. Towards developing a model for the empowerment of rural South African women. *Journal of dietetics and home economics*, 25(1):2-10.

VORSTER, H.H.; WISSING, M.P.; VENTER, C.S.; KRUGER, H.S.; KRUGER, A.; MALAN, N.T.; DE RIDDER, J.H.; VELDMAN, F.J.; STEYN, H.S.; MARGETTS, B.M.; MACINTYRE, U. 2000. The impact of urbanization on physical and mental health of Africans in the North West Province of South Africa: the THUSA-study. *South African journal of science*, 96:505-514.

WARBURTON, D. 1998. Community & sustainable development. London: Earthscan publications Ltd. 248p.

ZAAIMAN, D. 1991. Taking stock of illiteracy. *South African panorama*, 36(3):64-69, May.

HOOFSTUK 4

SAMEVATTING, GEVOLGTREKKING EN AANBEVELINGS

4.1 INLEIDING

In hierdie hoofstuk word 'n kort opsomming van die studie gegee. Die navorsingsresultate word kortliks bespreek en aanbevelings sal daarvolgens gemaak word. Ten slotte sal 'n gevolgtrekking rakende opvoedkundige intervensienavorsing by swart plaaswerkervroue gegee word.

4.2 SAMEVATTING

'n Literatuursoektog van plaaswerkers is uitgevoer, met die klem op armoede, leefomstandighede van plaaswerkers (spesifiek die vroue), volwasse opvoeding, gemeenskapsontwikkeling, inkomstegenereringsprojekte en intervensienavorsing. 'n Konseptuele raamwerk is saamgestel oor wat die invloed van armoede op plaaswerkervroue en die moontlike oplossing van intervensienavorsing, as deel van gemeenskapsontwikkeling en volwasse opvoeding, vir die armoedeprobleem is. 'n Opvoedkundige intervensieprogram is ontwikkel vir 'n spesifieke populasie van werklose plaaswerkervroue in die Noordwesprovinsie te Rysmierbultdistrik, om sekere praktiese vaardighede soos hand-oog-koördinasie, aftrek, uitsny en verf by die vroue te ontwikkel. In die studie is intervensienavorsing gebruik, met Rothman en Thomas se model van intervensienavorsing wat uit die volgende ses fases bestaan:

1. Probleemanalise en projekbeplanning;
2. Versameling en sintese van inligting;
3. Ontwerp;

4. Vroeë ontwikkeling en loodsondersoek;
5. Evaluering en gevorderde ontwikkeling;
6. Dissiminasie.

Die intervensieprogram is uitgevoer as 'n seswekelange kursus waar die vroue drie interieurartikels gemaak het om hul praktiese vaardighede te ontwikkel. Die artikels het die volgende ingesluit: stensilwerk op 'n tamatiekissie, 'n skinkbordlappie met tekstielverf op en 'n teenet met netweefwerk op. Die sessies was twee ure lank en het bestaan uit 'n demonstrasie deur die fasiliteerder deur gebruik van visuele hulpmiddels, waarna die respondente die produk wat gedemonstreer is, vervaardig het. 'n Handleiding is ontwikkel in die taal van die respondente se keuse, Engels, en die respondente kon dit huis toe neem om te volg. Aangesien 90% van die respondente ongeletterd was, is alle stappe in die handleiding aangevul met duidelike illustrasies.

Aan die einde van die program is 'n prysuitdelingsfunksie gehou waar elke respondent 'n sertifikaat vir voltooiing van die kursus ontvang het. Vereistes om te kwalifiseer vir die sertifikaat het ingesluit dat die respondent ten minste vyf uit die ses sessies moes bywoon en al drie die produkte moes voltooi.

4.3 NAVORSINGSRESULTATE

Die doel van die studie was om deur middel van 'n opvoedkundige intervensieprogram vaardighede by swart plaaswerkervroue te ontwikkel, wat hulle moontlik in die toekoms in staat sal stel om 'n tweede inkomste te genereer en daardeur hul leeftoestande te verbeter. Meer spesifieke doelstellings was om 'n opvoedkundige intervensieprogram saam te stel en te ontwikkel, die opvoedkundige intervensieprogram te implementeer om plaaswerkervroue se praktiese vaardighede te ontwikkel en om aanbevelings te maak oor hoe die

plaaswerkervroue hul ontwikkelde vaardighede kan benut om moontlik 'n addisionele inkomste te genereer.

Dataversameling is kwantitatief sowel as kwalitatief uitgevoer. Kwantitatiewe metodes het die volgende ingesluit:

- Nege praktiese voor- en natoetsse waar die respondente sekere vaardighede moes demonstreer (aftrek, uitknip, verf, netweefwerk, ensovoorts) wat deur twee assessors geëvalueer is.
- Evaluering van die voltooide produkte deur twee onafhanklike assessors om die kwaliteit van die produkte te bepaal.

Kwalitatiewe metodes het die volgende ingesluit:

- Gestruktureerde fokusgroepbesprekings om die aanbieding en inhoud van die program te evalueer.

Die effekgrootte (*d*-waarde) tussen die voor- en natoets per respondent, asook die effekgrootte van die gemiddeld vir die groep tussen die voor- en natoets is bepaal. Daar is gevind dat die effekgrootte tussen die voor- en natoets betekenisvol hoog was en dus prakties betekenisvol is. Daar kan dus aangeneem word dat die respondente se vaardighede positief ontwikkel is. Die effekgrootte tussen die voor- en natoets vir die twee assesseerders is bepaal. Daar is gevind dat die effekgrootte vir die twee assesseerders betekenisvol klein was en dat daar dus aangeneem kan word dat die evaluering van die assesseerders betroubaar was. Die kwaliteit van die produkte is geëvalueer deur die twee assessors en punte is toegeken in vlakke, met vlak 1 as die swakste en vlak 5 as die beste. Slegs 10% van die respondente se produkte was van aanvaarbare kwaliteit (vlak 4) om moontlik te verkoop vir inkomstegenerering. Die ander 90% van die respondente se produkte se kwaliteit was nie goed genoeg (vlak 2 en 3) om te verkoop nie.

Die fokusgroepbesprekings is ontleed en het positiewe resultate getoon. Die positiewe opmerkings het die volgende ingesluit: 'n Algemene gevoel dat die program 'n sukses was, die vroue voel dat hulle nuwe vaardighede aangeleer het, die aanbieding van die program en programmateriaal was verstaanbaar, die fasiliteerder was vriendelik en behulpsaam, die vroue het gehou van die produkte wat gemaak is en hulle sal graag nog vaardighede wil aanleer. Daar was slegs 'n paar negatiewe opmerkings, wat die volgende ingesluit het: daar was te veel werk vir een sessie, die lokaal was te klein, daar was soms 'n kommunikasieprobleem as gevolg van die taal tussen die fasiliteerder en die respondente as gevolg van die taal, en die respondente wou meer as net drie produkte maak.

Die resultate het dus getoon dat die program wel 'n positiewe invloed gehad het op die vroue se lewens. Resultate het getoon dat daar 'n definitiewe verbetering in die praktiese vaardighede van die vroue was en dat die aanbieding en inhoud van die program 'n sukses was. Die kwaliteit van die produkte wat deur die vroue vervaardig is, was egter nie van aanvaarbare gehalte om te verkoop vir inkomstegenerering nie, maar kon wel deur die vroue self in hul huise gebruik word.

4.4 AANBEVELINGS

Indien die program weer gebruik word, kan die volgende aanbevelings in ag geneem word:

4.4.1 Programspesifieke aanbevelings

- Die program kan eerder oor 'n langer tyd as ses weke aangebied word, met minder werk per sessie.

- ❑ Een fasiliteerder is nie genoeg om 20 respondente te hanteer gedurende die vervaardiging van die artikels nie. Meer assistente moet help sodat daar ten minste een fasiliteerder vir vyf respondente is.
- ❑ Meer gereelde pouses kan geneem word in een sessie, eerder as om die hele sessie aanhoudend te werk.
- ❑ Die voor- en natoetse moet slegs vir een sessie beplan word en nie saam met vervaardiging van die produkte uitgevoer word nie.

4.4.2 Algemene aanbevelings

- ❑ Voor 'n intervensieprogram beplan word, moet die vaardigheidsvlak van die respondente eers bepaal word.
- ❑ Indien 'n intervensieprogram vir die doel van inkomstegenerering beplan word, is dit nodig dat 'n kursus vooraf vir die respondente aangebied word waar die basiese vaardighede wat nodig is om die spesifieke produkte vir inkomstegenerering te vervaardig eers ontwikkel word.
- ❑ Tydens die aanbied van 'n program waar praktiese vaardighede ontwikkel word moet die volgende in ag geneem word:
 - Voordat die program begin moet duidelike reëls en riglyne met betrekking tot betyds opdaag, geraas tydens demonstrasies en ordelike gedrag aan die leerders gestel en verduidelik word.
 - Die lokaal moet groot genoeg wees en daar moet genoeg werkoppervlakte wees om die take op uit te voer.
 - Voldoende beligting is noodsaaklik in die lokaal.
 - Programmateriaal en -hulpmiddels moet duidelik uiteengesit en verstaanbaar wees in die taal van die respondente se keuse.
 - Die werkvolgorde moet goed beplan en georganiseer wees om enige verwarring uit te skakel.
 - Die fasiliteerder moet moeite doen om 'n vertrouensverhouding met die respondente te vestig voor die aanvangs van die program.

- Respondente moet te alle tye ingelig wees oor die take wat uitgevoer moet word en wat die kriteria vir goeie kwaliteit vir elke spesifieke produk is.
- Stel duidelike doelstellings vir die program, die deelnemers moet realistiese verwagtinge hê en presies weet wat hulle gaan bereik.

4.5 GEVOLGTREKKING

Armoede is 'n werklike probleem onder plaaswerkervroue en lei tot verdere probleme, soos 'n tekort aan basiese hulpbronne, ongeletterdheid en fisiese en geestelike mishandeling. Plaaswerkervroue se praktiese vaardighede kan wel verbeter word deur die vervaardiging van interieurprodukte wat deur middel van 'n opvoedkundige intervensieprogram aangebied word. Die praktiese vaardighede wat deur die vroue aangeleer word, kan slegs vir inkomstegenereringsdoeleindes aangewend word indien die kwaliteit van die produkte van aanvaarbare kwaliteit is om te verkoop. Voor 'n intervensieprogram aangebied word waar handvaardigheidsprodukte vervaardig word, is dit daarom nodig om eers 'n kursus aan te bied om die vroue se praktiese vaardighede te ontwikkel.